

Mato Lovrak

VLAK U SNIJEGU

NAJVEĆA KUĆA

Ideš li posred ceste kroz gornji ili donji kraj Velikog Sela, čut ćeš iz veće daljine prema sredini sela neki žamor sličan vrenju golemoga kotla u kojem se kuhaju žganci ili pekmez. Čuješ: "Puuu! Uu Uh! Hii! Mrrrrrrrrr!" Dodeš li bliže sredini sela, glasovi postaju jasniji. Vika i žamor ječe na kilometar daleko. Čuješ samo ovako: "Au! Aaaaa... Ooooj! Daaaj!... Heee!... Stooooj..." Zveče samoglasnici: a, e, i, o, u – i cvrče kao da se na žeravici peku.

No, kad se približiš, vidiš: to je velika bijela kuća. U njoj je škola. Kraj škole dvorište, u njemu djeca, đaka više od stotine. Sad možeš točno razabrati riječi. Djeca viču: "Stoj! Ne daj! K meni! Bježi! Trgaj! Pucaj! Skači! Hvataj ga! Drži, drž!"

Jedni bježe dvorištem. Gaze jedan drugoga. Neki se parovi rvu. Ima ih koji jašu jedan na drugome. Većinom to jači i teži jaše na slabijemu. Neki, opet, skaču preko školskih drva. Ima ih koji preskakuju plotove. Neki se tuku. Pljuskuju šake po licu kao slatki poljupci. Vidiš neke gotovo na vrhu krova. Silno je to i mlado, al' vri kao najuzavrelija voda. Čini se, dvorište im je pretijesno. Kuću ne mogu razmaknuti. Preostaje im jedino da se vinu gore, na oblake, gdje bi bilo bijelog i nepreglednog prostora do mile volje. Eh, da su im samo još krila, od-letjeli bi!

Ta škola iznutra nema ništa osobito, samo što po zidovima visi mnogo slikâ, dječijih radova. Klupe su tvrde i stare. Ta tko će đacima za školu kupovati kožnate naslonjače ili baršunaste divane! U takvim naslonjačima sjede samo generalni direktori i bogati industrijalci.

Djedovi govore da djecu treba šibati. Bake misle da ih treba držati u velikom strahu i da je zgodno potegnuti ih za uši i za kosu. Osim toga, majke i očevi žele da im djeca budu velika gospoda, da lakše žive. A, opet, kad je velik posao na poljima, treba dječija pomoć. Stric želi da mu sinovac otrči u dućan, ujak šalje nećaka u trafik u duhan, a tetka bi jela ribu uz post. Najjeftinije bi prošla kad bi joj nećak koju ulovio u rijeci. Kum se, opet, nada da će njegov kumić katkad pripaziti i na njegove krave na paši. I tako trči onamo, pomozite ovdje, a djeca bi se htjela igrati. Osim toga, treba učiti za školu – i na kraju, još se često čuje: "Lijena djeca! Samo da im je dobro jesti i spavati!"

Mnoga djeca koja imaju stariju braću ili starije sestre moraju nositi sve što je starijoj djeci tijesno. A roditelji mnoge djece po cio dan su na poslu, zabrinuti su kad treba kupiti cipele ili kaputić, i kad djeca legnu, dugo se savjetuju prigušenim glasom šta da rade. Djeca preko dana uđu u praznu, pustu kuću, pa ih samoća istjera na cestu, među djecu. U pričama se mnogo govori o toplini doma, o dragom kućnom ognjištu. Ali taj dom i to ognjište mnogi nemaju.

Velika kuća, škola, najveća je i najljepša kuća u selu. Nije u svim selima ovakva. Ima i trošnih kuća na kojima jedino ploča sa natpisom i larva djece odaju da je to škola. Ovdje

je škola lijepa, svijetla, i djeci bi moglo biti u njoj ugodno! Samo kad bi uvijek znali zadaće, ne bi se ni plašili!

U školskom je vrtu jedna osobitost: sjajna staklena kugla natakuta na bijeli prut. Taj humak je ljeti preplavljen šarenim cvijećem. Usred ruža, leptirova i mušica ova se kugla sja. A kad lipanjsko podnevno sunce padne na kuglu, ne možeš u nju gledati zbog sjaja. Ako joj se koji đaćić sasvim približi, onda na kugli izgleda ovako: nos ima dug i debeo kao krastavac. Oči izbuljene kao u krokodila. Lubanja se raširila, a uši su se rastegle kao krila aviona. Bradica se opet usitnila, vratić je tanji od pilećeg vrata, i cijelo je tijelo dolje kratko i zbijeno, a nožice se jedva vide!

Ima škola u Velikom Selu još neke čudne đaćiće. Stanuju pod krovom. "Pod krovom?" pitat ćete. To su onda neki krilati đaćići. Pa i jesu: to su vrapci. Trideset vrabaca stanuje u školi pod strehom. Jedne ih zime đaci hranili mrvicama kruha sipajući ih na dasku koju su postavili na granu kruške. Vrapci se silno razveseliše i udebljaše. Onda je došlo proleće. Doselile se lastavice. Teškom mukom sagradile one desetak gnijezda pod strehom u školskoj zgradi. Kad su jadne svršile, useliše se vrapci u njihovu muku. E, to nisu naučili u školi!

Htjedoše đaci popucati od bijesa. Kako da se osvete vrapcima? Više ih neće hraniti. Pa šta se dogodilo? Vrapci se hranili zajedno s kokošima i udebljaše se kao neke bogate gazde mjesto kojih rade njihove sluge. Kad su se dosita najeli, slijetali su na dasku prozora. Tamo bi se pod krilo malo počevali i načinili nešto nezgodno. Kad bi koje dijete to uradilo, izvuklo bi grdne batine.

Kako je zgodno popeti se na školski tavan! Na svaku stranu svijeta gleda po jedan prozorčić. Sa zapadnog vidiš groblje. Pod tobom se rasprostrlo mnogo malih i velikih križeva. Mali križevi su tamo gdje su pokopana djeca kojima je bilo "suđeno" umrijeti, kako babe vele. Pokraj njih ima pokopanih i žena, majki. Uboge žene, radile su od zore do mraka, ispucalih i ranjavih ruku, i nikad poslu nisu vidjele kraja. A kad su umirale, lice im je bilo začuđeno kao da želi reći "Zar već? Pa rublje mi nije osušeno!"

S južnog tavanskog prozora vidi se duga rijeka. Ona je blatna, čovjeku do koljena i mutno žuta. Ljudi se ljeti u njoj kupaju. Kad dođu kući, govore: "Baš sam se lijepo okupao. Ahaha! I bez sapuna."

S istočnog prozorčića vidiš nekoliko kuća utonulih u šumu voćaka. Sve je to izvan ceste, na brdašcetu. Zaselak je, a ime mu je Jabukovac. Odande dolaze u školu tri mala đaka. Idu u prvi razred. Zovu se Ljuban, Pero i Draga. Dok je Ljuban još malen bio i nije mogao biti đak, uvijek ga je privlačila tajanstvena velika kuća nasred sela. Često je zalazio tamo neopaženo, kroz otvorena velika vrata. Tumarao je s drhtavim srcem po svim sobama i hodnicima. Zavirivao je u svaki kutić. Napokon je nabašao na uže velikog školskog zvona. Zveknulo je zvono, a Ljuban umalo da nije umro od straha. Odozdo, iz prizemlja, začuo je korake i razgovor. Htjede pobjeći. Ali kamo?! Zalutao je u tim silnim sobama i hodnicima. Dugi koraci preskočiše sve stepenice, a za čas se stvori učitelj kraj malog Ljubana.

Dijete probljedjelo, a da je živo, vidi se samo po tome što mu žilica kraj oka usplahireno kuca. Čučne učitelj da bude malen kao Ljuban. Zagrli i pomiluje dijete i veli mu:

"Bi l' još zvonio?"

"Bih da mi date!"

"Hajde, zvoni! Koliko te volja!"

I ščepalo dijete uže. Zvoni. Poskakuje. Sja od sreće. Klikće nešto. Priča učitelju i zvoni, zvoni!

"Čuju to moja maja i moj tajo na Jabukovcu! Čuje i Draga! I Pero čuje! Čuju svi! Ohoo! Svi na Jabukovcu!"

A sada? Ljuban je pravi đak. Svako se jutro opere sapunom. Njega mati ne mora stisnuti među koljena da ga oriba. Istina, sapun je skup, i treba skuckati novac da se kupi, ali Ljuban ne voli biti prljav. Miriše, tako, na ljubice. A Pero, on se pere jedanput u godini. Kad ga već natjeraju. A kod njih baš nije teško doći do sapuna, imaju oni više nego Ljubanovi roditelji. Ali Peri baš mnogo ne smeta nečistoća.

Idu, tako, tri djeteta sa Jabukovca. Ista cesta vodi ih do škole. Ali zašto ne idu zajedno? Ta bilo bi im ljepše, brže bi im vrijeme prošlo, jer djeca jedno drugom imaju mnogo toga pričati. Ali ne, ide svaki posebno. Možda su im roditelji posvađeni? Možda su Peri rekli: "Ne idi s tim Ljubanom, njegovi su siromašniji od nas!" Ali nije tako. Djeca ne idu zajedno u školu jer su se posvađila. Draga je uvrijeđena i ne oprašta Ljubanu jednu uvredu. Do groba mu neće oprostiti. Nikada! Crn joj je pred očima. Crnji od najcrnjeg Ciganina. Ako vas baš zanima, ispričat ću vam zašto.

TROJE MALIH SA JABUKOVCA

Dogodilo se ovo usred ljeta one godine kad su Ljuban, Draga i Pero imali zajedno osamnaest godina. Bila je baš nedjelja, a nad njom široko modro nebo s mnogo sunca. U dvorištu Dragine kuće skupilo se mnogo malih i sitnih djevojčica i dječaćića. Dugo su se prepirali šta bi se igrali. "Da se igramo ovoga, da se igramo onoga", cvrkutali su kao vrapci. Napokon odlučise da prirede vjenčanje. Tko će između njih biti mlada? "Ja!" viknu tankim glasićem Jana. "Ja!" viknu Ružica. A i Marica je također htjela da to bude ona. Male se djevojčice popravdahu. Čak su se potukle i razbježale kući, čupave i prljave od suza i prašine. Kako su im suze curile niz musavo lice, tako su ostajale bijele pruge. Onda se sjeti Draga:

"Brojit ćemo. Koju zapadne zadnji slog, ona će biti mlada."

Stadoše sve ukруг, a Draga u sredini počne brojiti:

Tri mesara buhu klala
Buha sim, buha tam,
Buha im utekla van!

Desilo se da je ono "van" zapalo baš nju. Sad je svima trebalo biti pravo. Dugo se zatim vijećalo dok su usta novili tko će biti mladoženja. Bit će Pero, što mu kosa strši kao u ježa. Izabrali su i barjaktara i debelog kuma. Bile su djeveruše, a jedan je dječak bio pop, i taj ih je trebao vjenčati.

A vjenčanje se imalo obaviti slično kao kod Cigana. Samo ne pod vrbom, nego u malom gaju. Gaj je pun drveća i grmlja. Nazivaju ga Jarak.

Razbježali se barjaktari kući i našli štapove. Zatim su otvorili kriomice ormare i škrinje. Trgali su čitave po-lovine majčinih skutova ili bluza za barjak. Na vrh šta-pova vezali su ruže. Oni koji su trebali biti muzikaši donijeli su od kuće poklopce od lonaca, pištaljke i

stare trublje. Da čujete samo taj divni orkestar! Jedni će fićukati, a jedni će vikati: "Tratata! tratata!" Drugi su, opet, napravili gusle od kukuruzovine, a neki će zviždati u list. Jedni će turiti prst u usta i jako piskati. O, to će biti muzika! Nek slušaju slavuji u Jarku!

Barjaktari i debeli kum nosit će boce s vodom kao da je u njima vino. Oni će se gegati, kao da su pijani, i pjevat će: "Oj, djevojko, draga dušo moja!"

Mlada će se ukočiti, morat će se stidjeti i neće smjeti ništa brbljati. A da zapjeva? Bože sačuvaj! Mora imati vijenac na glavi, a visit će joj dugi ručnik s glave do zemlje.

Mladoženja, opet, mora biti trijezan i ne smije se gegati. Djeveruše će imati vijenac cvijeća oko glave i u rukama će nositi kitu cvijeća. One će se morati jako de-rati pjevajući, da svatovi budu veseliji. Da ne bi izgledalo kao da im je krivo što se njihova drugarica udaje prije njih!

Svi će svatovski gosti biti okićeni ružmarinom. Zato su otrgali čitav jedan grm ružmarina i uništili ga. Neke će djevojčice ostati da budu kuharice. Lonci će im biti izdubene bundeve, a sve će jelo, kao čarobnice, napraviti od jabuka, krušaka i šljiva. Kuharice će se namazati crvenim papirom da bi izgledale crvene i zagrijane kao prave domaćice oko vruće peći. I jedan dječak ostaće uz njih. On će nataći bundevu na prut i vrtjet će je kao da peče prase na ražnju. Jedna će djevojčica biti Dragina mama. a jedan dječak tata. Očne kapke natrljat će s malo crvenog luka. Navrijet će im suze. Plakat će, i svatko će od njih ozbiljno – samo se ne smije pri tom nasmijati – ovako reći: "Zbogom, dijete! Bog te blagoslovio!"

Mladoženji će reći: "Čuvaj nam dijete! Othranili smo ga, mučili se s njime, sad ga tebi predajemo!"

Ne treba vam pričati, vjerovat ćete sigurno da je to trajalo dugo, nekoliko sati, dok su se svatovi uredili i opremili. Povorka je bila duga. Muzikaši, djeveruše i djeveri vrištali su, derali se i pištali da je čitav Jarak odje-kivao. Draga, mlada, držala se zbilja divno i ozbiljno, ali nakostriješeni mladoženja Pero nije nikako pristajao uz nju. Osim toga je stalno čeprkao po nosu. Djeveri su se gotovo valjali po zemlji, kako su bili, tobože, pijani, a debelom kumu se neprestano štucalo i podrigivalo.

Ali su se i muzikaši pokazali! Psi su u Jabukovcu i u Velikom Selu počeli zavijati zbog njihove svirke. Mali je Jovo razbio jedan poklopac, pa se rasplakao od straha šta će mu majka reći. Još je jedino njegov plač nedostajao pa da muzika bude potpuna.

Barjaci su se vijali. Bilo ih je bijelih, crnih, sivih, žutih i zelenih. Sve međunarodne boje! Vihorili se na vrućem vjetru rukavi, suknje i polovine gaća.

Barjaci u svim mogućim bojama: a kao ti barjaci, bile su i pjesme. Svaki je od njih sve u šesnaest pjevao svoju pjesmu, svaki drugim glasom. No, možete zamisliti tu galamu.

Povorka se polako kretala. Išla je prema hrastu na kraju luga. Pod hrastom u hladu čeka ih nestrpljivo mali pop, zaogrnut u plahtu. Krivo je njemu što ih već nema, jer ga je strah samog.

Sve ga podilaze žmarci. Ne miče li se grmlje tamo pokraj jame? Zna on da se odmah uz put, usred najgušćeg grmlja, nalazi duboka jama. U nju seljaci bacaju i zako-pavaju uginulu stoku. Nađe se tamo ponekad čitav ko-stur konja. Kakva li užasa da se sad ukaže kostur konja i da doškljoca do njega: kljoc! kljoc! kljoc!... Malog popa počeo je od straha oblijevati znoj, i potrčao je sva-tovima u susret kao da konjski kostur juri za njim u trku i hoće da ga dohvati ogromnim zubima. Kad ga svatovi ugledaše, viknuše svi ljutito:

"Što si pobjegao? Tà ti ne smiješ sa svatovima! Ti nas moraš tamo čekati. Kad si još vidio da pop ide sa svatovima, tà to se ne pristoji!"

Ne sluša on njih, već im javlja kako se grmlje njiše oko one strašne jame.

Zaledila se pjesma u grlima. Svatovi stadoše šaptati.

"Mau! Mauuu!" začu se tada mumljanje iz grmlja. Mali pop vrisnu i potrča natrag u selo. Zaplele mu se noge u plahtu, i on pade, a preko njega barjaktari. Popadali vam oni jedan preko drugoga, začas se napravila čitava hrpa. Polovina svatova bježi blijeda lica i bez daha u selo. Sve su oni ostavili na putu porazbacano, vijence, i boce, i barjake, i muzičke instrumente.

Mladoženji se kosa još jače nakostriješila, ali on ne bježi. Debeli kum ne štuca više (kako se samo rastrijeznio, jadan!), ali ni on ne bježi natrag. Mlada je najhrabrija. Viče Draga svatovima:

"Natrag, strašljivci! Natrag! Ništa se nije čulo! Vama se to samo tako pričinilo!"

I skupi ona opet hrpu svatova, i kad im se srce malo otkrivilo, pošli su dalje. Pjesma i razgovor zamrli su čim su došli bliže grmlju.

Pikradali su se, prigušena daha, šunajući se kao mačke, a spremni da na svaki šušanj udare u bijeg kao zečići. A kad stigoše pred jamu, ispade iz grmlja konjska lubanja.

Načini čeljustima: kljok!

Bilo je to kao da je bomba prasnula. Svatovi popadaše od straha. Srce im je kucalo čak u grlu. Kao da su smrvljeni.

Kadli ispade iz grmlja Ljuban. Iza njega izadoše još dvojica dječaka. Svi izgrebani od trnja.

"Dobar dan, svatovi!" veli podrugljivo Ljuban. Svatovi dođoše k sebi od obamrlosti. Sad, kad su vidjeli da je samo Ljuban sa svojom bandom, ohrabriše se. Neke im djeveruše isplaziše jezike, koji su, bome, bili dosta dugački. Mladoženja Pero skočio Ljubanu iznenada na leđa.

Vidje Ljuban da je došlo do ozbiljnog, zinu da kaže kako je to samo šala, ali ne dospje. Svatovi nisu znali za šalu. Pero ga je već napao kao živi đavolić, pa ga sve čupa i udara šakom među oči, po nosu i preko usta.

Zajauknu Ljuban. Pograbili se dječaci kao oni ratoborni pjetlići. Plače jedan, suzi drugi. Napokon se Pero izmače i potrča kući u selo. Plače da sve odjekuje:

"Majoo!... Tajoo!... Ajooooj! Ubi me Ljuban! Ubbbi meee!"

Na taj znak razbježaše se i ostali svatovi svojim kućama, a Ljuban i njegova dva druga uzeše golim rukama brati koprive. Pojurili za svatovima i stali ih žeći koprivama po golim nogama.

Razbježala se vojska. Ali tko to ostade na bojnom polju? Debeli kum, i prijeđe odmah u Ljubanov tabor. I tko još? Baš glavna ličnost neprijateljskog tabora, mladenka Draga. Ponikla glavom, a bijes joj sijeva iz očiju. U gužvi izgubila ručnik, pa joj je u kovrčastoj kosi ostao samo vijenac.

Ljuban je završio svoju osvetu i vratio se zadihan.

"Aha", reče kad vidje Dragu, "to je zato što nas nisi zvala u igru. Hoćete prirediti igru bez nas! Mi smo valjda dripci, mislite da ne vrijedimo kao vi zato što nismo bogati?"

"Ti si magarac!", veli njemu Draga već kao kroz plač.

"A ti si guska, ako baš hoćeš znati!" odgovara joj Ljuban. "A gdje ti je dični mladoženja Pero!? Pobjegao je! Drugi put neka mu tele oliže kosu da ne bude kao jež. Pa, lijep je on dečko, hihi. Al' pobjegao je. Evo, tu su još tri dječaka. Izaberi između njih mladoženju!"

"Neću se igrati", veli Draga.

"Hoćeš li Pavla?" pita opet Ljuban.

"Neću."

"Uzmi Radu!" nutka je ozbiljno Ljuban i vidi se da bi on htio nastaviti igru.

"Neću ni njega!"

"Pa uzmi Stevana, onoga što je bio debeli kum! Po-zvat ćemo natrag sve svatove."

"Neću ni njega", odgovara Draga.

"E, pa koga bi ti?"

Draga ga pogleda zajapurena, ispod oka, ljutita što joj nudi sve druge, a sam šuti. A ako bi izabirala, to bi bio...

"Tebe hoću!" reče i pogleda ga velikim očima.

"Mene? Ne ide to", reče Ljuban. Nije on za mlado-ženju. On bi htio urediti svatove, a ne da kao mladoženja ide mirno i ukočeno.

Izgovarao se: "Ja se još ne smijem ženiti! Veli moj tajo da ću se ženiti dok svršim vojsku!..."

Htjede još nešto reći, ali više nije trebalo. Draga je bila ozlojeđena i uvrijeđena. Iznenada se trže. Triput pljunu pred Ljubana. Ljuban je gledao zabezeknut, a Draga je pojurila puteljkom prema selu kao neka vila.

"Što, ta guska da pljuje na tebe? Ama, Ljubane, pa to je sramota. Da joj se osvetimo! Treba nju za pletenicu! Treba je dočekati u zasjedi, pa je valjano izlemati. Eto, to treba!" nagovarali su ga Pavao i Stevo.

"Neću!" reče Ljuban. Pokupi sve barjake i zatakne ih kod kuće na tarabe. Majke se vratiše s polja kući. Mo-žete misliti kako se iznenadiše kad nađoše barjake na tarabama.

"Tko li nam se to htio narugati?" mislile su jadne, umorne od rada preko čitavog dana.

"Da li nam se to netko narugao što nam se kćeri još nisu udale? E, bome, i mi bismo voljele to u ovoj krizi!" Gledale su se poprijeko. Tako vam se pozavadilo nekoliko susjeda pre-ko taraba, sve sumnjajući jedni na druge.

Dotle su bivši mali svatovi već igrali neku drugu igru. Samo je Pero ostao kod kuće. Ne zato što se on ne bi volio igrati. Nemojte slučajno pomisliti da je počeo navrat-nanos učiti zadaće. Ne, nego se bojao Ljubana.

Ni Draga nije više nikuda išla od kuće. Činilo joj se da bi Ljubanu mogla oči iskopati.

Toliko se ljutila na njega.

Ona je već željela i to da Ljubanu grom tresne u kuću, pa da je zapali. I bilo bi dijete i dalje griješilo u mislima, sve izmišljajući takve zle događaje da nije zaspalo od umora i plača.

E, preko noći mnogo što ishlapi. Pa i mržnja Dragina na Ljubana. Samo, samo s Ljubanom se više ne igra. Ni Peru ne gleda rado. A sada, kad su već đaci i kad idu svaki dan u školu, oni ne idu zajedno, nego svaki ide po-sebno.

ZADRUGA LJUBANOVAC

Draga, Ljuban i Pero prelazili su iz razreda u razred. Ne može se baš reći da ponekad nije zapinjalo, ali, ipak, išlo je dosta glatko. Što je razred bio viši, to se više rešetalo, i do četvrtog razreda prorijediše se đaci. Neki su bili lijeni, neki priglupi, ali je bilo i

siromašnih đaćića koji su morali tako mnogo pomagati kod kuće da nisu dospijevali dovoljno učiti. Sad ih je u četvrtom razredu bilo trideset. Dva su ostala u trećem razredu. Jedan da temeljitije prouči "jedanput jedan". Drugi da još jedanput čuje kako se narod u toj i toj zemlji "bavi ratarstvom i stočarstvom". Četvoro ih je ostalo još u drugom razredu. Oni naročito hoće proučiti što sve na sebi ima krava. Četvoro đaka ostalo je još u prvom razredu. Kako im nisu bile dovoljne dvije godine, odlučiše da još jednu godinu ponove taj razred. I dogodilo se te već četvrtu godinu sjede svi u istom razredu, još malo pa će se na klupi poznati udubina od njihovih turova. Među ovima je i mala Janica. Ona još uvijek tvrdi: "Dva i tri su devet!" Samo što joj to niko ne vjeruje.

Da ste vidjeli kako su se kočili novopečeni đaci četvrtog razreda prvi dan u tom novom položaju! Šepurili su se u dvorištu kao golubi gušani, promatrali s visine ostale đaćiće, naročito prvake, kojima je to bio prvi dan u školi, te su još bili zbunjeni. Govorili su međusobno: "Baš su malena ta djeca u današnje vrijeme. Mi nismo bili tako mali."

Najmlađi su u nekoliko dana upoznali najveće. Znali su koji je Ljuban, koji je Pero, koji je Stanko, koji Pavao. Nisu sve voljeli jednako. Pero je bio grub, volio je pokazivati kako je jaču, znao ih tući i peckati te im otimati slatkiše i voće. Ljuban bi ih tada branio. On nije mogao gledati kako netko upotrebljava silu. Zato su njega mališani voljeti, a Peru nisu.

Jednoga je dana napolju bila gusta magla, a u sobi je gorjela ugodna vatra. Đaci su se otkrivali od hladnoće na putu, a učitelj je u četvrtom razredu pričao o tome kako je naš narod u davna vremena živio u zadrugama, gdje je svaki član imao svoj dio rada, a svi su zajednički uživali njegove plodove.

"Vidite, djeco", rekao je đacima, "zašto ne bismo pokušali" nešto takvo? Hajde da vidimo. Pretvorite razred u zadrugu."

Đaci napregoše pažnju.

Treba izabrati domaćina. Treba da svi jednako rade. Da imaju jednake dužnosti i jednaka prava. Nitko ne smije sebi prisvojiti veća prava ili nametnuti silu. Treba da se sami brinu za razred, učitelj se ne treba ni u što miješati, on će samo dolaziti i naći sve u redu, čisto, spremno i mirno.

Reče im: "Zašto da ja sve moram vama naređivati i nadzirati vas? Naučite sami da se složite u onome što treba. Za nedjelju dana izabrat ćete domaćina ili predsjednika."

"Stanka!" viču neki.

"Milicu!" nadvikuju drugi.

"Ne treba nam djevojčica!" upadaju dječaci.

"Zašto ne djevojčica?" čudi se Ljuban. "Pa zar Draga ne bi bila sposobna za domaćicu? Ona je stroga, sve će nas u red stjerati! Ako bude potrebno, ona će ponekoga i oplesti po leđima."

Razredom zaori smijeh. Draga zaplače. "Ama zašto ona plače?" čudi se Ljuban. Nije on zlo mislio. Eto, našalio se malo na kraju.

"Ni govora o tom!" veli učitelj. "Domaćin ne smije nikoga tući. O svim stvarima mora se jedanput nedjeljno razgovarati. Subotom popodne. Nazvat ćemo to dogovor zadruga. Možete birati ili domaćina ili domaćicu. Tko kaže da žena ne može biti glavna? Bilo je u vrlo davna vremena tako da je žena bila glava porodice. Žena treba da ima ista prava kao i muškarac. E, sad razmislite, imate vremena sedam dana, koga ćete izabrati. Ja mislim da taj mora biti pametan, strog, dobar i pravedan!..."

"Ljubana! Ljubana ćemo birati!" stade sada druga vika razredom.

"Ne znam", veli učitelj, "razmislite. Ne biramo danas."

"Peru! Peru hoćemo za domaćina! On je najpravedniji!" viču neki podrugljivo. Pero se okrenu bijesno, i sav u srdžbi, u želji da im se osveti, pokazao im – figu u džepu.

Nije to bilo tako lako stišati sada uzbuđene duhove. Razgovaralo se to i živo prepiralo još na putu kući. Sva–ki čak je htio drugog domaćina. Bilo je tu onda trideset stranaka.

Čitav nedjeljni dan prošao je tako u prepirkama i nagađanjima. A u ponedjeljak bili su svi uzburkani kad su se skupili.

Pero se šunjava prikrao prvoj klupi. Malo usplahireno rekao je dvjema djevojčicama:

"Ako... ovaj... mene izaberete, dat ću vam dvije lijepe slike." One su zakikotale, a on nije znao što misle.

U utorak je pričao hrpi dječaka koji su se grijali oko peći.

"Kad bih ja bio domaćin, donio bih s mog tavana pun vrećanjak oraha i suhих šljiva, svima vama!"

U srijedu se Pero još više zabrinuo. Išao je od klupe do klupe i davao: komu pero, komu komadić pisaljke, komu olovku, komu kuhano jaje. Svima je rekao: "Ja ne tražim da birate mene. Ali izaberite Stanka, a ne Ljubana!"

U petak je Pero čitavi dan bio blijed i izgrizao je sve nokte do krvi. Svaki čas je pio vodu, a nije bio žedan. Govorio je:

"Čuo sam da nijedna djevojčica neće glasati za Ljubana. Draga ih nagovara za Stanka."

Gledao je ispod oka na Ljubana. Ljuban je bio miran, kao da on nema nikakvih želja.

U subotu ujutro došao je Pero prvi u školu. Vidjelo se na njemu da je blijed i neispavan.

Cijelu je noć sigurno sanjao o sutrašnjem izboru. Odmah poslije njega eto vam i Drage.

Ha! Kao naručena Peri!

"Draga!" zovnu je on. Ona se ne odaziva. Neće s njim da razgovara. Onda on izide u hodnik. Malo zatim izađe i Draga da namoči spužvu. Pero ispusti dinar na kamen.

Dinar zvecnu, no Draga se i ne obazire.

"To tebi!" veli Pero sav blijed.

Draga ga pogleda, okrene se i pođe bez riječi. Dinar ostade na kamenu. Pero ga stidljivo digne.

Kupe se đaci. Dočekuje ih Pero. Časti ih orasima, suhim šljivama i jabukama.

"Uzmite, uzmite", nudi on. Ima svega u izobilju. Napunio je bio torbu i sve džepove.

Maja i tajo sigurno nisu za to znali. Dobio bi on svoje da su ga uvrebali.

Pružaju drugovi ruke, mljackaju slatko. Pero pita:

"Koga ćete birati danas?"

Oni sliježu ramenima, punih usta, i samo govore: "Vidjet ćemo, vidjet ćemo!"

"Na odmoru me pričekajte dolje iza staje!" moli ih Pero, a ruke mu dršću, i sav je kao izvan sebe. Jedva je dočekao da prođe sat. Na odmoru dvadeset đaka čeka Peru iza staje.

Donio je omot iz dućana. Dijeli on: rogače, smokve, bombone. Oblizuju se đaci. Pršte bomboni pod željnim zubima, a sve se nekako skrivaju, jer slute da nešto nije u redu.

Ispituju oni Peru odakle mu novac. "Iz Amerike, od strica!" laže on i na kraju pokazuje veliku ploču čokolade. Zablistaše pohlepno dječije oči, i slina im procurila. Ali tad zazvoni zvono.

U podne reče učitelj:

"Djeco! Popodne će biti zbor. Jeste li razmislili? Ali ne smije biti nagovaranja! Svaki po svom uvjerenju. Kod nekih odraslih ima rđavih načina, podmićivanja i prinuđavanja, ali

vi još jamačno niste pokvareni, ne vjerujem da toga već kod vas ima. Jeste li se odlučili za koga?"

"Jesmo! Jesmo!" viču đaci.

"Nije još potrebno da znam. Nije potrebno", brani se učitelj. "Tajno ćete birati!..."

"Peru ćemo izabrati!" opet vika razredom.

"Sram vas bilo!" viknu Ljuban. "Još jučer ste bili svi za to da izaberemo Dragu za domaćicu, a ako ne nju, onda Stanka za domaćina. Ala se brzo mijenjate, kao vjetar! Priznajte, Pero vas je podmitio slatkišima!"

"Ne! Ne! Ljubana ćemo, Ljubana!" zavikaše opet đaci.

Nasmijao se učitelj neodlučnosti svojih đaka i otišao. Oko Pere se okupilo opet mnogo đaka. Nadaju se da će dobiti komadić slatke čokolade.

"Nemam je! Izgubio sam je!" brani se Pero. Ne vjeruju đaci, pa ga opipavaju. Prevrću mu torbu i džepove. Raskopčavaju mu košulju. Pa onda, kad nisu vidjeli ništa, počeli su ga škakljiti i potezati za naježenu kosu. Štipkaju ga sa svih strana. Jedan mu je napisao na leđima kredom: "Domaćin". Iz početka se i Pero smijao, ali onda se morao rukama braniti. Udarao je oko sebe dok je mogao, jer je Milan našao komad uzice i čvrsto mu odostrag svezao ruke. Donesoše metlu i utaknuše mu je ispod mišice, pa svi stadoše ispred njega i viknuše: "Živjela naša bogata domaćica! Živjela Amerika!"

U toj najvećoj galami pomoli se Ljuban u razredu. Saletješe ga đaci: "Ljubane! Presudi ti! Da li da odvežemo Peru smokvara i Peru čokoladara?"

A kad Ljuban klimnu, odvezaše Peru i zapjevaše:

U našega domaćina

Zlatna muha na duvaru.

Draga se opet u dvorištu stalno nešto dogovarala s djevojčicama. Onda su sve druge otrčale u razred, a Draga je ostala na bunaru da se napije vode. Ljuban je skočio po drva u štagalj, kad nabasa na Dragu kako se muči i ne može izvući težak drveni čabar s vodom.

"Pusti! Ja ću ti izvući!" veli on Dragi i uhvati za kotač. Kotač se okretao brzo, a kad je čabar skočio gore, opazi Ljuban da Drage nema. Zamisli se za čas. Onda pljuče u stranu. Skoči po naramak drva. Zagrabi lončić svježe vode i odnese u razred. Najprije stavi vodu na klupu pred Dragu, a onda odnese drva k peći.

"Hihihi, gle ti Ljubana kako je uslužan momčić!" nasmijaše se djevojčice. A Draga gurnu lončić pun vode. Nastade čitava bara na podu.

"Tužit ću učitelju!" skoči Pero.

"Koga? Dragu?"

"Ne. Ljubana!"

"Pa nije on prolio!"

"Ipak je on kriv!"

"On? Nije istina!"

Jest! Nije! Jest! Nije! Pum: Pljus; Jao! Udari! Ne daj se! K meni! U pomoć! Bum!

Bum!!!

Sav se razred zaratio, i ne znaš tko koga udara. Koliko đaka, toliko stranaka! Tresu se prozori. Vika i plač drmaju razredom.

Zvono se utiša. Kad se smiriše na svojim mjestima, ala su lijepo izgledali dječaci! Crveni, izbijeni, izgrebani do krvi, poderana odijela, prorijeđene kose, istegnutih ušesa! A Ljuban? On je već našao neku krpu i briše vodu s poda.

Tako ih nađe učitelj i reče: "Čini se, izborna borba bila je žestoka!"

Zagrajaše đaci i stadoše pričati učitelju o svemu što se dogodilo. Najviše o Peri. Kako je donio odnekle preko trideset dinara. Nakupovao pola dućana, pa dijelio i mitio. Ploču je čokolade imao! Čovječe, toliki komad u ovoj krizi! I nestala ploča nekamo! Tà zar ju je pojeo! Pa odakle mu novac? Ne znaju. Veli Pero, poslao mu dolar neki stric iz Amerike. Za žvakanje. Kako ne bi! Baš u Americi stričevima pečeni golubovi lete u usta! I sve takve stvari.

"Mir, djeco, tà oglušit ću od te buke, a ništa ne razumijem!" viknu učitelj smješkajući se. Ali mu se za trenutak smrači lice kad je čuo tužbe o podmićivanju. Dogovorio se s đacima. Svaki dobiva komadić papira i piše tajno, da nitko ne vidi, ime i prezime onoga koga želi za domaćina.

Obavi se taj povijesni izbor. Nestrpljivo prebrojiše glasove. Prvi put je to ovako izgledalo: Ljuban je dobio dvanaest glasova. Za Dragu je glasalo šest. Imao je i Stanko pet, neki drugi po dva ili tri, a i Pero je dobio jedan glas.

Bilo je ispisano ružnim rukopisom, kao da su se slova iskrivila od neke bolesti ili da su pijana, točno ovako:

jagla sujem za Peru Kladarca!

Nezgoda. Učitelj se opet stane dogovarati s đacima. Nijedan od njih nema većinu glasova. Sad će se birati između ovoga dvoga koje će imati više glasova: Ljuban ili Draga.

Đaci se ponovo nagnuše, grickajući olovke i pritisćući ih čvrsto na papir, ispisivahu imena. Kadli se naglo diže Nikola: "Peri Kladarcu je zlo!"

"Idite obojica napolje na zrak", kaže učitelj. Đaci svi podigoše glave i prestadoše pisati promatrajući Peru. Blijed je kao stijena i tetura se k vratima, kao da će pasti. Učitelj mu je pomogao da izađe, pa se onda vratio. Za čas se vratio i Nikola. Još s vrata veli:

"Hu!!! Pero povraća sve samu čokoladu!"

Jadni Pero, kad je izgubio povjerenje u drugove i nadu u uspjeh, u očajanju sam je smazao čitavu ploču.

"Pffuuui!" gizdavo s dva prstića stisnule nosiće one djevojčice koje su maločas dobile od Pere po komadić čokolade.

Glasanje još nije svršeno. Ljuban je blijed i ozbiljan. Piše:

Ja glasujem za Dragu.

Predani su svi papirići. Slaže učitelj dvije hrpe na stol. Jedna je viša, druga niža. Svi su u razredu uzbuđeni. Jedva dišu, oči raširene.

Učitelj proglašuje: "Izabrali ste za domaćina – Ljubana!"

"Haj, haj! Ihahaj!" klickahu najviše dječaci.

Uto se naglo otvoriše vrata. Ulazi Pero, blijed i satrven.

"Ja nisam glasovao!" protivi se on.

"Pa za koga bi, Pero?" pitaju ga đaci. "Glasuj javno!"

"Za Dragu", veli on. Đaci udariše u smijeh.

"Pa čestitamo Dragi!" rugaju se.

Ali sad se umiješa i učitelj. "Ne treba počinjati svoju slobodu time da peckate i da se rugate. Imamo sad riješiti važna pitanja. Kako da nazovemo zadrugu?" pita on.

Đaci se zagledaše, i za nekoliko trenutaka rekoše svi kao u jedan glas:

"Ljubanovac!! Ljubanovac!! Ljuban nam je domaćin! Ljubana smo izabrali!!

Ljubanovac!!"

Pero sjede u klupu kao pokošen. Više mrtav nego živ. I strašno razočaran. Eto, veli, pa imaj povjerenja u ljude!

To večer poslali su roditelji Ljubana u dućan da kupi kvasac za kolač. Sutra je nedjelja. Kad se vraćao iz dućana, prođe pokraj Dragine kuće. Ljubanov otac razgovara s Draginim ocem na tarabama. Tuže se jedan drugom kako je došlo teško vrijeme. "Sve što mi seljaci prodajemo jeftino je dozlabora, a ono što moramo kupiti skupo je da ne možemo nasmagati." "Jest, tako je, radimo cijelu godinu, radimo, a na kraju jedva koji dinar, još ostajemo i dužni za porez."

Vrtjeli su glavom u znaku čuđenja i neshvaćanja. Dragin otac spazi Ljubana. Doviknu mu:

"Čuo ja, Ljubane, da si stekao neku veliku čast u školi! E, lijepo, lijepo! Velim ja uvijek, bit ćeš ti moj zet!"

Smiju se susjedi, a Ljuban i ne čuje ništa. Zakreće u sokak. Nije mu baš lako pri duši. Sad dolazi Perina kuća, a zna on Peru. I zaista, u tren oka izletje veliki strašan pas iz Perina dvorišta.

"Drži ga! Asa!! Asa!!!" To Pero hucka svog divljeg psa na Ljubana.

Vrisnu Ljuban u prvi mah. Dah mu se presiječe, i zatetura malo. Ali se dosjeti. Naglo se sagnu po grudu zemlje. Udari njome psa posred gubice. Zacvilje pas i pobježe natrag u dvorište podvijena repa.

I tek što je Ljuban malo oživio od straha, kadli začuje za sobom neko tabanjanje. To trči Pero s velikim kamenom u ruci. Zamahnu na Ljubana.

"Jao! Majo moja!!!" viknu Ljuban. Klecnu na zemlju. Kamen mu preletje preko glave.

Onda u Ljubanu zavre. Sav dršće. Zubi mu cvokoću. Stisnuo ih je i potrčao za Perom.

Sustiže ga i pograbi za vrat. Baci ga preko jarka i pritisnu uz tarabe. Škrgutne zubima i zavitla stisnutom pesnicom iznad Pere. Ali – ne udari ga. Spusti ruku i reče sabrano:

"Neću te tući. Nije to osveta. Nego ću sve ispričati na dogovoru zadruge, pa neka svi sude."

I već Ljuban pustio Peru iz šaka kadli ovaj zacvilje kao da ga netko kolje. Čuje to Perin otac, pa izletio na put i stao vikati. Prijeti Ljubanu:

"Zar te tako učitelj uči u školi?! Ti premudri Ognjanoviću! Doći ćeš ti meni u šake!"

Perina ga mati umiruje: "Ta nemoj se miješati u dječije stvari. Bit će da ni naš Pero nije nevino jagnje."

Ljuban je s prezirom pogledao Peru, koji se podmuklo cerekao.

"Nisam te htio tući, ali, čini se, trebalo je!" doviknu Ljuban.

DOGOVOR

Nestrpljivo se iščekivao prvi dogovor. Novopečeni zadrugari već bi htjeli pretresti stvari koje ih najviše zanimaju. I za subotu pade dan prvog dogovora.

Ali, ipak, uprkos općem uzbuđenju, nekoga kao da stvar nije zanimala. Netko nije došao. Ni traga ni glasa od njega. Bio je to Pero.

U ponedjeljak se ispričao da mu je tetka bila bolesna. Ona stanuje tamo negdje u devetom selu iza devete šume. Poslije se saznalo da je njegova tetka živa i zdrava, te da i dalje ukuhava čaj u rakiji, ne u vodi. Druge subote bio je Pero samo do podne u školi. Subotom popodne đaci ništa ne uče, nego se samo dogovaraju. Pero je izašao popodne, ostao je kod kuće, a knjige su mu ostale u školi. Odnio mu ih je kući Ljuban i objesio torbu pred kućom na tarabe.

Treće sedmice, bilo je to u srijedu prije dva sata, sretoše se učitelj i Ljuban u hodniku.

"Ljubane!"

"Molim!"

"Hajdemo zajedno u razred. Čim uđemo, reci, počinje dogovor."

"Baš sjajno. Treba zadrugare ponekad i iznenaditi!" veli Ljuban.

Uđoše u razred. Reduše čiste i brišu prašinu. Ložači griju sobu. Nadzornici čistoće pregledavaju drugove. Radi se kao u košnici.

Ljuban prekine sve zvonkim glasom:

"Održat ćemo dogovor iznimno danas, a ne u subotu!"

"Dobro! Dobro!" viču dječaci. "Možemo!"

"Skoči, Pero, kroz prozor na cestu!" podruguje se neki malom Kladarcu. "Nema ti druge. Nisi bio još ni na jednom dogovoru! Nešto si sigurno skrivio. Ali sad nemaš kamo!

Uhvaćen si!"

"Zašto bih bio uhvaćen?" brani se on, no vidi se, blijed je i sav uznemiren.

Domaćin najprije pita ima li se tko na koga potužiti. Domaćin Ljuban je prirodan, ni traga od neke nadutosti. Pa nije on neki poglavar ili neka vlast, on je od svih izabrani predstavnik među jednakima.

Pero se sav u uho pretvorio. Učitelj kao da i ne mari. Kao da se on nema u što miješati, kao da je slučajno tu. Stao prevrtati nešto po ormaru s knjigama.

Srce Perino udara kao da će se otkinuti. Vidi on svoju bruku. Evo zgone Ljubanu da ga optuži što ga je htio ubiti kamenom. Pa da ga je pogodio u sljepočicu, ubio bi ga! Tako vele ljudi.

Ali Ljuban još ništa ne govori: "Kad li će početi? Sad smišlja!" misli Pero i sve strepi.

Onda se diže mali Milkan i priča:

"Donio Rade jučer ujutro lijepo držalo za pisanje. Mi svi prepoznali da nije njegovo, nego Stevino. I sam Rade zna da je Stevino, ali ga ne daje. Veli on: 'Moj ga tetak našao na stazi!'"

Rade skače i brani se kroz suze:

"Dabome! Našao ga je moj tetak!"

"Pa onda, zašto ga ne daješ Stevi natrag, a i sam znaš da je njegovo?!" čudi se domaćin.

Rade sav postidjen.

Javljavu se i drugi. Predbacuju Radi. Čude se. "Tà kako je mogao da ne vrati? Tà to je – krađa!"

"Dobit ćete vi od mog tetka batina kad se budete vraćali kući!" govori kroz plač Rade. "Pa dobro je!" prekida cijelu galamu domaćin. "Mi ćemo dobiti batina od tetka, a Stevo mora dobiti natrag svoje držalo! Da uradimo tako?"

"Tako je! Tako je!" viču drugovi.

Dječaci kao da od svega srca surađuju s Ljubanom, ali nos ih izdaje. Polovina mu zavidi na položaju i sad bi svi htjeli biti domaćini. Da im je uzeti u ruke vlast i moć nad razredom, što li bi se divno proveli!

"Ima li se još tko na koga potužiti?" pita domaćin. Diže se Ančica:

"Ćiro me danas u podne tukao u leđa šakama."

"Da, da! Vidjele smo! Užasno je to bilo!"

Dječaci upadoše podrugljivo:

"Tà on ju je pogladio, a nije tukao!"

"Jest!" "Nije!" "Jest!" "Nije!" Dva tabora! Muški i ženski! Da imaju noževe, kao što se veli – valjda bi se poklali!

I učitelj se umiješao u prepirku. Pomaže domaćinu da pronađu tko je počeo. Ćiro ili Ančica? Teškom mukom ustanovljeno je da je Ančica prva počela zadirkivati. Pala ona na klupu i stala plakati. Ćiro zadovoljno namiguje dječacima.

Učitelj je dosad samo gledao.

"Fuj! Sram te bilo, Ćiro!" prasnu odjednom. "Dječak, pa da šakama navaljuješ na slabu djevojčicu! Baš si mi čovjek i neki junak!"

Skočio čitav razred i prihvatio:

"Baš sramota! Baš sramota!"

Smije se Ljuban grohotom. Stoji pred klupama u razredu, i tako se smije da se sve za trbuh hvata.

"Što se to Ljuban smije! Što?! Zašto?!" pitaju svi.

"Zato", veli im on još uvijek kroz smijeh, "što ste prevrtljivci. Sad ste protiv ovoga. Za tren oka već ste protiv onoga."

I smijao se, smijao. To je na dječake padalo kao hladan pljusak, pokunjili su se, postideno se zgledali. Ovaj smijeh ih je više dirao nego da su dobili pljuske.

"Ala ste i vi za slobodu! Ovaj razred je dospio samo dotle gdje šibom dijele pravdu po golim šakama. Ala ste me i počastili što ste me izabrali! Ta mi treba da smo jednaki i slobodni!"

Učitelj se umiješa:

"Čekaj, domaćine, ne možeš odmah od njih tražiti sve. Oni još nemaju svoje glave i još se ne snalaze u ovim novim odnosima."

Za cijelo to vrijeme Pero Kladarac šuti. Nabrano mu je čelo i prestrašene široko otvorene oči. Misli on teške misli. Što li će tek razred zabrujati kad domaćin pukne kao iz puške: htjede me Pero ubiti oštrim kamenom. Čas mu je od silnog straha postalo vruće, čas hladno. Bio je zaista samo jedan izlaz: da sad pobjegne na vrata i da se ovamo nikad više ne vrati. Da pohađa školu daleko u drugom nekom selu. Ili da pobjegne i od roditelja i da ode u drugo koje selo. Da ode kojem gospodaru za kravara. Ili da dođe neki potres, i da se ovaj čas sve sruši, ali opet, opet, da on ostane živ. Ima još i ovaj izlaz: da naglo đipi k prozoru, otvori ga i skoči kroza nj. Zgodna zamisao kad ne bi razred bio na spratu i kad bi mjesto tvrde zemlje dolje bilo debelo meko tijesto... Nema nikakvog izlaza! On to mora pretrpjeti. Na mahove mu se od neke muke mračilo pred očima. Da zamoli da izađe napolje, na zrak? Ah, ne! Svi bi mu pod nos turili onu čokoladu.

Kadli Ljuban glasno zapita: "Ima li se još tko na koga potužiti?" Svi sjede. Nema nikog. Onda Milan skoči: "Domaćine! Reci ti! Možda se ti imaš na koga pritužiti?" Pero pretrnu. Grlo mu se osušilo. Daha mu ponešto stalo. Sve dječije glave zaigrale su pred njim u kovitlac. Čini mu se, sada će se onesvijestiti! Ljuban reče lijepim zvonkim i ugodnim glasom:

"Ne! Nemam se ja ni na koga potužiti!" Prošao učitelj pored njega i pogladio mu tamnu kosu. Pero se zarumenio, i povratio mu se život. Kad su poslije svi zadrugari počeli govoriti što su sve one sedmice dobro učinili, razbrbljao se i Pero. Pa on je ovo načinio, pa ono. Ovo, pa ono. I previše toga! Dok to nije dojadilo Jozi:

"Ne klafraj tu više! Dosta si lagao! Ne bi to već ni pas s maslom pojeo!"

Svi su zadrugari dužni saopćiti bar jedno, ma i najsitnije dobro djelce koje moraju svake sedmice izvršiti. Svašta tu možeš čuti, pa i nasmijati se.

Milka veli:

"Išla sam u dućan tati po duhan!"

"Gle, gle!" ruga joj se zadruga, "zar to nije dužnost djeteta? Gle ti nje? Ona ocu načinila dobro i plemenito djelo! Čestitamo na toj časti! Baš si pogodila!"

Veli Ana:

"Nahranila sam gladne ptice!"

"Nazdravlje im!" podruguje se Jozo. Graja! Napokon su ustanovili da je to ipak dobro djelo.

Nastavlja Jozo kroz smijeh:

"Ehe! Blago sada našim školskim vrapcima. Ti će vam dobiti na težini od silnih dobrih djela!"

Ljubica sjedi u jednoj klupi s Jelom.

Jela saopćuje:

"Poklonila sam Ljubici pisaljku."

"Dobro", veli zadruga jednoglasno.

Odmah do nje Ljubica saopćuje:

"Poklonila sam Jeli pisaljku!"

Razred prasne u smijeh:

"Tako! Daj mi ti da ti dam! Ona da, ova joj vrati! Divno! Tako su obje izvršile dobro djelo!"

Jedva se smijeh utišao.

Jedan dječak javlja dalje:

"Poklonio sam Ivkici jabuku."

Drugi:

"Dao sam Ivkici jabuku."

Treći:

"Jabuku sam poklonio..."

Domaćin upada:

"Kome?"

"Ivkici!"

Opet se smijeh zaori razredom. Kao da proljetna kiša skakuće po lišću.

Neka djevojčica:

"Suhih šljiva sam poklonila... ovaj... Ivkici!"

"Aha! Divno!" Zagraja zadruga gušeći se u smijehu.

Opet jedna djevojčica:

"Dala sam oraha..."

"Ivkici!" nastavlja sama zadruga. Neki se članovi valjaju po podu od smijeha. Ustanovilo se ovo: Ivkica je bila mala lukava ptičica. Znala je da se na dogovoru zadruge iznose rđava djela i hvale dobra. Ona je to iskorištavala. Izazivala je i prkosila drugovima i drugaricama. Od ponekog izazvanog dobila je bubotak u leđa. A kad se onda ona njemu zaprijetila da će se protiv njega na dogovoru pritužiti, odustala je samo u slučaju ako joj krivac nešto ponudi.

Tako se otkrila rabota male Ivkice. Prepredena lukava ptičica kao da je išla u školu pokvarenih odraslih.

E, ne možeš ništa sakriti. Na dogovoru se sve otkrije. Brr! Dogovori! Ti dogovori! Tko bi mislio da će tolika mala srdašca drhtati uoči subote? E, nemaš kud! Moraš biti pametan i valjan, koliko je god moguće, samo da te zadruga ne rešeta na tom strašnom dogovoru! Kad su se dosita narazgovarali o dobrim djelima, ustanoviše da polovica iskazanih djela nisu uopće dobra djela. To su dužnosti koje moramo činiti. A dobra djela učinjena Ivkici – o tome bolje da se šuti. Potužio se domaćin:

"Ako tako dalje potraje, vi ćete reći da je skinuti šešir pred nekim i reći 'dobar dan!' za vas dobro djelo..."

Nego, sad idemo dalje!... Ima li tko od vas zgodan prijedlog da poboljšamo našu zadrugu?"

Toga dana ustanoviše da treba prikupljati članarinu od svakog člana. Plaćat će je jedan dinar mjesečno. Od toga novca kupovat će se četke za odijelo, četkice za zube i sapun za ruke. Ostat će još novaca. Nabavljat će sve dječije časopise koji se kod nas štampaju.

"Ako griza potraje duže, onda ćemo morati smanjiti članarinu na pola dinara mjesečno!" zahtijevao je Stojan.

"Razumije se. Ako netko ne može članarinu platiti, nećemo ga goniti niti mu izuti cipele!" pristadoše svi. I odmah uputiše Stojana da se ne kaže griza, nego kriza. Stojan ne voli da ga upućuju, pa ljutit sjede i bocnu pesnicom u rebra svog prvog druga. Dogodilo se to potajno, ispod klupe.

Udareni se htjede pritužiti. Već je bio i zinuo. No, u tren oka izvadi Stojan jabuku iz džepa i pruži je drugu. Ovaj, podmićen, zašuti.

Na kraju dogovora pročitao je Ljuban zadruzi pismo iz grada. Piše jedan liječnik. Poziva školu da stariji razredi dođu razgledati higijensku izložbu. Ona će biti otvorena od petnaestog studenog do petnaestog ožujka

Sad se ukazalo nešto o čemu se moglo mnogo pričati. Svi su oni za putovanje. Štedjet će novac, kojim će platiti željeznicu do grada i natrag. Odgodit će izlet za mjesec veljaču, jer se nadaju da će do tog vremena hladnoća već popustiti. Lakše će se putovati.

Od ovog dogovora pa dalje nije bilo više nijednog a da nisu razgovarali o tom izletu. Bilo je to dobro, jer su se bar valjano spremili. Tako se dogovaraju oni koji idu na vrh Himalaja.

Pa, za neke i jest bilo to daleko kao Himalaja. Jer, nabaviti novac za put za mnoge je tako veliko pitanje da ne smiju o tome ni misliti.

Oni kojima to nije teško uživaju već unaprijed.

Milo im je pričati o tom izletu na svakom dogovoru. Đaci vole željeznicom putovati.

Osobito ako se putuje daleko, pa još iz sela u grad! Mnogi još nisu iz sela nosa promolili! I tako su odlučili otići osmog veljače rano vlakom ujutro prije zore.

Pisali su šefu stanice. Odnio mu je pismo jedan đak zadrugar. Kad je šef stanice pročitao, rekao je zamišljeno:

"Baš mi treba ta mala bagaža! Budit će me ujutro na stanici još prije pijetlova!"

Mali se dječčić nakašljao. Šef se prenuo:

"O, pardon," reče, "nisam zlo mislio. Pozdravi za drugu i reci da ću naručiti poseban vagon za vaš put."

IZLET U GRAD

Stiže i određeni dan, osmi veljače.

Zora još nije ni svanula kad su već kroz mračne ulice procvrkutali đaci. Jutro je bilo neobično, čudno toplo. Škola je bila rasvijetljena, i u crnoj noći davala je čarobnu sliku. Đaci, koji su ustali iz toplih postelja još u ponoć, bili su potpuno oduševljeni. Pa, nije ni čudo, bilo je to kao bajka. Neki od njih strepili su čitave mjesece hoće li im roditelji skuckati novac za put. Nije to velika svota. Nije velika, kako kome. Za neke je nedostižna. Ali ipak, bili su svi na broju.

"Samo da ne zakasnimo!" strepjeli su, i u mašti sa užasom već su vidjeli vlak koji je othuknuo bez njih, odnoseći njihovu nadu, njihov san. Sakupili su se u školi mnogo prije vremena. Ljuban je među prvima. Prilazili su mu drugovi i, kao domaćinu, tužili mu se: "Barometar je otišao odviše ulijevo!"

Tješio ih je on: "I barometar se može ponekad prevariti." No u sebi je krio neku slutnju. Strašilo ga je to odviše toplo jutro.

Đaci su dolazili u sve većim skupinama. Škola je odjednom uzavrela. Jedna mala došla sva zamotana da je nisi mogao prepoznati. Majka ju je utrpala kao da odlazi na Sjeverni pol zemljine kugle.

"Dobro jutro, snašo!... Odakle ste, prijо? Mi vas ne poznajemo!" Tako su dočekivali ostali ove zamotane.

Ali kao u naknadu za to, neki su opet bili obučeni odviše slabo. Zimski kaput im je tobože prestar ili odviše otrcan za grad. A neki nisu imali kaputa, naprosto nisu imali. Ne zato što su bili rđavi dječaci te nisu zaslužili da ga imaju, niti zato što ih možda roditelji nisu voljeli. Ne, nego ne mogu im ga roditelji nabaviti. Ne mogu smoći toliko novca, pa ma koliko radili.

Neki su vam došli u velikim sestrinim cipelama, koje su sve šljapale: fljas, fljas. Jedni su opet dobili ili pozajmili velike kapute od rođaka ili susjeda koji su od njih dvostruko stariji. Kako su mališani u tim kaputima izgledali, možete zamisliti: elegantni nisu bili! Neki dođoše sa zavezanom šarenom kravatom oko vrata kakva je bila u modi prije trideset godina.

"O, moj naklon, gospodine!" dočekivali su ove s kravatom.

A kad učitelj dođe, prekinu se prepirka i podrugivanje. Ali djeca su se nešto čudno zagledala u učitelja. Izgledao je blijed i žut. Za volju učitelju, išli su kroz selo tiho, a posljedni su bili najjunačniji dječaci da bi odbranili ostale od pasa. Da njihova hrabrost ne bi bila uzaludna ovi su, ako psi nisu navaljivali, samo trebali udariti ka-menčićima u tarabe: kvre!!! I evo čitavog čopora pasa za tili čas.

Na kraju sela okupiše se djeca u zbor i zapjevaše punim glasom:

Zbogom, premila majko!
Mi ćemo se dijeliti!
Što ću ja jadan činiti
Daleko od tebe?!

Na kraju pjesme našali se učitelj: "Tko plače za mamom, neka se vrati!"
Svi su se hrabрили, a opet ne bi rekao da ih nije bilo nekoliko kojima je zadrhtalo neispavano srce.

"Domaćine! Pokažite se danas na djelu! Gledajte da ja imam što manje posla s vama!"
"Dobro je!" viknuše svi razdragano, i tad u sumraku iskrсну stanica pred njima.
U stanicu uđoše tiho, kao duhovi. Šapuću kad se razgovaraju. Odmotavahu se u čekaonici oni koje su roditelji odviše umotali. Kupali se u znoju. To jutro bilo je neobično toplo. Odjednom na staklenim vratima zasja svjetlost. Malo se okance otvori. Proviri pospana glava šefova. Iz mračne čekaonice jednoglasno zabruji:

"Dobro jutro!"

"Dobro jutro, djeco!" otpozdravi ljubazno šef.

"Da vas nismo možda probudili, molimo lijepo?" pita Jozo.

"O, ne", veli šef, "a vi? Jeste li pospani?... Da vam je možda čašica rakije."

"Nikako!!!" viču djeca. "Mi ne pijemo alkohol!"

Još su uvijek djeca uzbuđena i nestrpljiva. Onda će biti sigurni kad već jednom budu sjedili u vlaku. Ali njega još nema. Da otkud ne iskrсну kakva zapreka! Jao! Samo to ne!

Kadli šef zovnu:

"Izvolite karte!"

Ljuban skoči s ispravom u šefovu kancelariju. Dobio je zajedničku kartu do grada za sve đake i za učitelja. Platilo je i zahvalio šefu: "Hvala vam! Osobito se veselimo posebnom vagonu!"

"Stvari na sebe!!" viknu Ljuban za nekoliko minuta.

Fiiii! zafučka mašina i stade upravo pred stanicom. Vlak je bio sav uvijen u paru. Prozori svi rasvijetljeni.

"Molim lijepo, koliko čekamo?" pita Ljuban konduktera.

"Pet minuta, dječace."

"Dopuštate li da napišemo kredom velikim slovima na našem vagonu 'Zadruga Ljubanovac'?"

Kondukter se zbunio. U službenim propisima nema ni dopuštanja ni zabrane za takvo što. Klimnu i reče: "Dobro." I uđe u vagon s Ljubanom. Tamo se đaci već smještaju kao koke na jajima. U vagonu je divno i svijetlo. Mala Nada ima najljepši rukopis. Napisala je rašireno preko cijelog vagona:

Zadruga Ljubanovac

Kad je vlak krenuo, zatražio je kondukter učtivo kartu. Skoči Ljuban:

"Ja sam domaćin ove zadruge. Nosim sve uza se." Zbunio se ponovno kondukter i stavio naočare na nos. Gleda kartu, gleda. Da putuju vojnici u četama, to je vidio često, i da imaju zajedničke karte. Ali zadruga? Probuši kartu. "Drago mi je", veli. "Samo pazite, domaćine, da prozori na vagonu ostanu čitavi i da se svagdje održi čistoća!?"

"Možete biti bez brige!" umiri ga domaćin. "Postavljeni su ovdje redari i reduše kao u razredu."

Opet se kondukter zbunio. Naklonio se i pozdravio rukom vojnici.

"Zbogom!!" grknuli su svi đaci. Kondukter se iznenadi. Trgne se, zbuni i okrene.

Pozdravi opet vojnici i nasmija se. Izgledalo je kao da će nešto reći. No, opet nije!

Otišao je. Đaci su sada nesmetano uživali u vožnji. Pričali su, žagorili, čavrljali, kao kad se pred proljeće sastane sabor od stotinu i stotinu vrabaca.

Na jednoj stanici ušao pijan putnik. Grunuo čovjek u vagon, zaljuljao se i sjeo na prvu klupu, pa u čudu bulji po vagonu. Bunca on:

"Govorite mi!... Ima li vas tu zaista toliko, il' ja pijan od dvoje vidim toliku djecu?..."

Priđe mu Ljuban:

"Dobro jutro! Bit će vam možda neugodno ako vas kondukter odavde izvede, jer je ovo poseban vagon za đake."

"Kuš, balavče", otrese se pijani čovjek na dijete.

Ne dospije dalje. Na vratima je kondukter. On ga odvede u drugi vagon.

"Hvala vam lijepa!", povikaše đaci kad se kondukter vratio. "Zapjevat ćemo vam jednu pjesmu ako vas pjevanje veseli!"

"O, i te kako! Molim!", reče kondukter i sjede na klupu. "Mogu li zapušiti?"

"Izvolite samo! Izvolite! Mi ćemo već poslije prozračiti... Pri tom ćemo jako paziti da ne razbijemo prozore. Putna blagajna vrlo nam je mršava, a u gradu nas čekaju plaćanja. Platit ćemo nešto na higijenskoj izložbi, a nadamo se da ćemo i u kino, na predstavu."

Stigoše do jedne stanice. Opet u njihov vagon udoše dva putnika. Seljak i seljakinja.

Seljak je za svoju ženu nosio jastuk da može leći na klupu. Bio je to fin čovjek i rekao je:

"Molim vas, djeco, dopustite da budem ovdje s mojom ženom. Bolesna je, i idem s njom liječniku. Do treće stanice. Ovdje nitko ne puši – pa mi žena lakše diše!..."

"Samo izvolite!", vele mali i odmah isprazniše cijelu klupu. A kad opet ostadoše mali đaci sami s učiteljem u svom posebnom vagonu, došlo je jutro. Na svakoj su stanici putnici radoznalo promatrali posebni vagon s velikim natpisom na njemu.

A kad vlak uđe u grad, veliko mnoštvo građana začudi se natpisu. Išla je čudna povorka đaci ulicom, i ljudi stadoše u čudu zapitkivati. Život je dosta jednoličan, i građani su željni ma kakve novosti. Djeci baš opet nije bilo lako odgovarati, jer su se zagledala u visoke kuće, crkve i dućane. Ogledali su se. Okretali se i udarali o plinske svjetiljke, a i stali na nogu jedno drugom.

"Aj, kakva zgradurina, jesi li takvo što već vidio?"

"Oj, ne gazi mi po nogama, vidim!"

Higijenska je izložba poneke od đaka zanimala. Neki su se baš i razočarali, nekima je postalo mučno gledajući ljudska crijeva, pluća, srce i mozgove, i sve to sa nekim strašnim bolestima.

Ali nešto su svi gledali s jednakim zanimanjem. Zinuli su od divljenja.

Svaki je od njih već vidio, pa i čitao novine. Ali kako se one tiskaju, to nisu znali, ili su tek zamišljali na sve načine. Sad su ih odveli u tiskaru, gdje se novine štampaju. Kako su užurbano kuckali neki radnici, a iz strojeva ispadaju olovni redovi sa slovima! Pa kako se vrte neki valjci, na jednom kraju velikog stroja ubacuju papir, a s druge strane, a da ni trenutni nisi mogao, ispadaju gotove strane išarane crnim slovima!

Zatim su ih vodili u tvornicu suhomesnate robe. Tamo su pojeli po par tankih kobasica.

Poslije toga su posjetili tvornicu čokolade. I baš kad su dobili na dar svaki po komad

čokolade i sa slašću zagrizli, zatresoše se prozori tvornice od silnog sjevernog vjetera. Kad su đaćići izašli napolje, vjetar ih je htio odnijeti. Oni slabo obučeni cvokotali su zubima usred hladnog sjevernjaka. Osim toga, sasu se gusta, hladna i oštra tuča. Zasipa oči, uši, nosove i pada za vrat, kao da sipaš šakom.

Ciknuli đaci u tuđem svijetu. Skočio učitelj naprijed i vodi ih u stan. Nikud više ne mogu po gradu. Moraju ovdje čekati početak kino predstave. Odande će poći ravno na stanicu. Probljedjeli mali đaćići u stanu, i oči su im stalno na prozoru. Vani vjetar urla. Savija stabla divljih kestenova. Mećava! Strašna mećava!! Ulicom ne vidiš prolaznika. Kuće na drugoj strani jedva razabireš. Ne da gusta tuča da vidiš.

"Ovo nam baš nije trebalo!", veli učitelj, no opet tješi đake: "Proći će to brzo kako je naglo i došlo!"

"Ima vrlo slabo obučenih!" veli Ljuban. "Meni je jutros bio sumnjiv barometar. Pao je na buru. Ali nisam vjerovao da bi u ovo doba moglo biti bure."

"Cijelo jutro visio je crn oblak iznad nas!... Došao sjevernjak i kapljice kiše pretvorio u led!" Tako su se razgovarali đaci, a vjetar je tresao prozorima i trgao vani grane drveta i stupove, te lomio telefonske žice.

Tek nakon pola sata prestade padati led. Zato naštavi snijeg, sitan i gust, a suh i oštar.

Sipao je na zemlju tako, kao da se otvorilo stotinu tisuća golemih usta na nebeskom svodu, pa izbacuju milione i milijarde sitnih pahuljica na sat, na minutu, za tren.

Nova briga pograbila male zadrugare i učitelja za srce. Sad je tek deset sati dopodne. Ne prestane li snijeg ovako padati do četiri po podne, bit će zasute sve staze, putovi i željeznička pruga.

I došlo je jedanaest sati. Prošlo je podne, a snijeg ne prestaje. Sve sipa te sipa, jednako gust. Upravo ne možeš vjerovati da to ikad može prestati! Vjetar je već bio lakši, ali je zato padao još gušći snijeg.

Mala lica priljepila se uz prozor zureći napolje, čekajući. Dah im je ostavljao trag na staklu, a nosići, spljoštani o staklo, ostavljali su male krugove.

A snijeg sve pada, pada. Po pločnicima i ulicama grada napadao je već pola metra debeo sloj snijega.

Mali se đaci pomirili sa sudbinom. U tri sata oštaviše stan, i jedva dođoše pred kino. Probijali su se, sitni, slabašni. Jedva se vidi kako se miču male crne figurice u silnome snijegu. Dugo je trebalo dok su stresli gusti snijeg s odijela i cipela.

Aoj, kakva je to bila dvorana! Sve sam crveni baršun, a stolica preko stotinu! Topla soba dočekala ih je, a dočekao ih je i ljubazni vlasnik.

Daleko naprijed na zidu bila je velika bijela plahta.

Kad su se ugasile one sitne i lijepe električne svjetiljke, i kad počеше živi ljudi hodati i govoriti po onom platnu, đaćići su se silno iznenadili, jer u ovom kinu nije bilo kao kod njih u selu kad dođe koji putujući kino.

Tamo u selu sam gazda kina okreće stroj rukom. Ljudi sjede i stoje sa šeširima na glavi i puše: tko cigaru, tko lulu. Gazda ne zna dobro hrvatski jezik. On okreće stroj i govori glasno:

"Poštovani publikum!... Sada vidila na platno jedna nesretna grofica!... Sada budi vidila jedan vitez, recimo, no hergo!... to neka bude jedan princ! On budi klekni pred grofica... Poštovani publikum, vidila sada kako on, taj vitez, raširila svoje ruke obadva i veli: „Ja vas, divna grofica, molim za vašu ruku!... Onda, šta radi grofica, poštovani publikum? Vi svi vidila, ona se diži i rukom pokaži svoje srce, a drugom rukom na nebo i kazala: „Bog

mi neka bude svjedok! Ja sam vjerna svome muž, i čekala ga budi dok se vrati iz rat!... I sad, poštovani publikum, ja ne znam, ima li tko među vami da mu nije bar suza iz oka skočila van, jer ta slika srce štípat moraš!"

Kad se onda ta kino predstava kod njih u Velikom Selu svrši, gazda zapali svjetlost i glasno vikne:

"Poštovani publikum! Sutra molim za još veći posjet. Sutra dajemo novi raspored. Jedna drama, koja se budi zvala: Grofica u pandžama razbojnika! Poslije toga igra-la jedna šala. A onda ples!"

Poslije kino predstave u Velikom Selu ne odlaze go-sti kući. Svi plešu, a vlasnik kina, njegova žena i sin svi-raju. Stari svira u trubu, sin u harmoniku, a debela žena, koja je bila na ulazu i kupila novce, ona udara u bubanj.

A ovdje, u gradskom kinu? O, ovdje je sasvim druk-čije!

Samo, samo za vrijeme predstave opaziše oni đaćići koji su sjedili pokraj učitelja da je on problijedio kao na smrt bolestan. S čela mu kaplje rijeka znoja.

"Zlo mi je!", šapnu učitelj najbližima.

"Djeco, viknite!... Vode... bih trebao!"

I nije prošlo ni nekoliko trenutaka, prekinuta je pred-stava i zapališe se svjetla. Đaćići vrište u očajanju, a vla-snik kina, pa neki odrasli tješe ih i obećavaju svoju pomoć. No oni se ne dađu utješiti. Idu za onesviještenim učiteljem.

Učitelj ne zna za sebe. Nose ga u auto. Voze ga u bolnicu, kao mrtvog.

Možete zamisliti taj metež, taj očaj, taj jad! Predstava se više ne nastavlja. Djeca su sva blijeda i jecaju. Domaćin Ljuban teško zamišljen.

Odrasli su dali da se donese sanduk naranči da umire djecu. Djeca počеше jesti, i pri tom slatko-kiselom ugodnom okusu zaboraviše pomalo na nesreću.

Onda ih tuđi ljudi svrstaše u red, i oni pođoše kroz gusti snijeg na željezničku stanicu. Tu ih smjestiše u toplu čekaonicu drugog razreda. Kao neka mala gospoda sjede u lijepoj sobi. Ali djeca sjede i šute. Sve su oči ustrašene i zaplakane. Tako im je kao da oca izgubiše.

Neke se gospođe brinu za djecu: "Siroti golubići, kako će stići kući?!"

Šef stanice rekao je:

"Djeca mogu ići kući. Naredit ću pratnji vlaka da pripazi na njih. Njihove su kuće odavde udaljene svega pet sati vožnje. Vlak ne bi smio nigdje zapeti. Zapne li, poslat ću još jedan stroj! Dva! Makar i tri! Mali siročići moraju biti danas kod kuće!"

Sve badava! Ni gospođe ni šef stanice nisu mogli razveseliti djecu. Oni mali samo tužno gledaju i ništa ne razumiju.

Upravo pet minuta prije nego što će ući u vlak, do-šao je u čekaonicu, sav zadihan i bijel od snijega, neki čovjek.

"Molim lijepo, koje je dijete Ljuban Ognjanović?" viknu on odmah s vrata.

"Izvolite!" oglasi se Ljuban i skoči k njemu, a svi đaci zinuše, i zaslade im dah.

"Evo pismo od gospodina učitelja za tebe!"

Uze Ljuban drhtavo otvarati pismo, a svi đaci se okupili oko njega. Ljuban glasno pročita pismo:

"Dragi Ljubane i sva djeco!

Imam slabo srce, i od napora sam smalaksao. Liječnici mi ovdje u bolnici kažu da moram ostatu kod njih bar tri dana. Navratite se mojoj kući i recite gospođi šta mi se dogodilo, i

da mi je već sasvim dobro. A vi budite pametni i sad pokažite da ste zadruga i da ćete moći i bez mene stići kući. Ljubane! Ne daj nikome izlaziti iz vagona do našeg sela! Držite se junački!
Vaš učitelj"

Kad to djeca čuše, odmah su im se lica zažarila. Došao jedan željezničar po njih da uđu u vlak. Jedva uđoše u vagon prteći debeli snijeg. Ljuban reče gospođama na vratima:

"Hvala vam lijepa na brizi! Zbogom!"

Gospođe su plakale i lijepim bijelim maramicama brisale suze. Šef velike gradske stanice dolazio je tri puta u vagon. Svaki put je pitao:

"Da li vam je dosta toplo, dragi moji?"

Svaki put ih je hrabrio:

"Ništa se ne bojte! Danas vi morate biti u svojim posteljama!"

Vlak je zazviždao i krenuo. Đaci su mahali gospođama i šefu. Vlak je sporo napuštao grad i izgubio se u gustom roju snježnih pahuljica. Danas se u vlaku voze samo đaci i željezničko osoblje.

"Skinite rupce i kapute!" reče glasno Ljuban kad im ispred očiju nestade grad. "Dosta je toplo u vagonu."

Prenuše se đaci i zagledaše se u Ljubana.

Zaista!

Njihova je zadruga prvi put sama i samostalna u svijetu sa svojim domaćinom.

VLAK U SNIJEGU

Ali kao da nisu baš svi jednodušni. Veći dio đaka okupljen je oko Ljubana slušajući njegove upute. Ali jedan dio kao da nije zadovoljan. Skupili se tamo neki kod prozora te sve nešto šuškuju, ogledaju se, bacaju pogled ispod oka i šapuću.

Ljuban to opaža. Veli im on:

"Samo da ne bude veće nesreće, a za ovo je lako! Ako ne skinete rupce i kapute, prije ćete se prehladiti kad izađemo."

"Brini se za sebe, a ne za nas!" doviknu Pero.

I iz Perine skupine uperiše se pakosni pogledi.

S Perom je Milan, sin općinskog načelnika. "Bolje da šutiš, Ljubane! Ala i jesi za domaćina! Bogac. Što ti je otac? Moj otac je načelnik, on može raditi što hoće. On može i prodati vaših pišljivih pet jutara zemlje samo kad bi htio utjerati dugove!"

Perina družba nasmija se grohotom, zadovoljna što je Milan našao pravi izraz: bogac. To su oni često slušali u svojim kućama, često su čuli kako je taj i taj nitko i ništa, kako drugi ima samo toliko jutara, kako je neki nevješt i ništa ne zaradi, a drugi neki razumije i iz svega umije vući korist.

"Što ti hoćeš, sram te bilo! Ljubanov je otac siromah, ali je pošten, a siromah je zato što ga tvoj otac isisava. Misliš da ne znamo šta je on? Lihvar, znaš!" viknu u nesebičnom gnjevju Stanko, koji se sad našao potpuno uz Ljubana.

Ljuban ga pogleda zahvalno, ali mu reče: "Nemoj, Stanko, ulaziti u te stvari. Manimo naše očeve. Nećemo se svađati. Nego je ružno da oni remete slogu, da kvare naš sporazum i da hoće našu zadrugu razoriti."

Pero se iskesio i uzeo debeo guščji batak, kao da njime izaziva i prkosi.

Ljubanovci ga pogledaše smijući se njegovoj prostoti. Ljuban reče: "Dobro da je već sada dotle došlo. Znao sam da ćete vi praviti nered. Što prije, to bolje. Bar znamo što treba početi." Nato nastade galama, urnebes.

Uto uđe konduker, onaj isti koji je jutros bio u tom vlaku.

"Dobro večē!" pozdraviše đaci. Ljuban mu dade kartu i ispravu. No ovaj put konduker ima ozbiljno lice i ne šali se više s malim đaćićima. Ne kaže im ni riječi. Pričvršćuje jaće naoćale i nabija kapu na uši. Izlazi na vrata. Okrene se i vikne: "Domaćine!"

"Izvolite!" priskoći Ljuban.

"Dođi malo k meni ovamo u hodnik."

Zanijemjeli svi đaci kad ostadoše sami. Kakva je to tajna? Pero je već na vratima i prislušćuje. Ljuban poznaje njegov nos. Pruži ruku iza leđa, a da to konduker nije ni vidio, i povuće Peru za nos. "Jao!" viknu Pero.

"Prislušćivati je nepristojno!" kaže Ljuban u brzini. Nasmija se malo konduker, ali smijeh mu baš ne ide od srca.

Veli on Ljubanu:

"Vidiš li, dječaće, kako sporo vozimo!? Snježni na-nosi prijete sve jaće tako da bismo mogli ostati preko cijele noć negdje nasred polja. Što vas je, djeco, baš danas nosilo u grad?"

Zabrinuo se domaćin i zamislio, ali se opet trže i reće:

"Ja mislim, stići ćemo ipak. Gospodin šef u gradu obećao nam je, ako ureba, devet strojeva da nas izvuku iz snijega. Rekao je, jamći nam da ćemo danas biti u svojim posteljama."

"Lijepo je to od njega", veli konduker, "ali pitanje je kako da mi njemu javimo da smo u opasnosti i da smo zapeli u snijegu. Treba otići do stanice po tom nevremenu. Do brzovanja. Svaka ga stanica i nema! Telefon na ovoj pruzi nije uveden... A onda, tko nam jamći da će oni poslani strojevi stići do nas?"

Posljednje rijeći Ljuban jedva da je i razumio, nešto zbog lupe vlaka, ali više zbog strašne i neobuzdane vike đaka u vagonu.

Ljuban je odmah upoznao konduktera s položajem.

"Tamo unutra su dvije stranke. Jedni su uz mene, i mi smo u stanju sve učiniti. Drugi su protiv nas. Oni kvare sve. Na sreću, njih je manje!"

"Ali to je strašan nered! Pa tu će prozori stradati!" uzrujava se konduker i hoće da uđe u vagon. Sav se nakostriješio.

Ljuban se snašao:

"Molim vas, ne idite onamo! Htjeli bismo našem učitelju dokazati da ćemo i bez njega u redu stići kući. Prepustite sve nama..."

"Pardon! Pardon!" isprićavao se konduker sa smi-ješkom i opet pozdravio vojnićki. "Ali prozori?"

"Imam još uza se dvjesta dinara! Ako baš bude štete, imamo čime platiti, kako vidite..."

"Molim, molim! Ne miješam se!" uvjeri on Ljubana. "Ali ipak, ako vam bude potrebna moja pomoć, rado ću vam pomoći..."

"Hvala!" reče Ljuban, "ali samo u nuždi i na našu molbu!"

"U redu!" reče kondukter, pozdravi, nabije kapu i ode u drugi vagon. Oštar vjetar fijukne u hodnik i jedva dopusti da za sobom zatvori vrata.

Ljuban je došao u vagon upravo u posljednji čas. Tu je već bio rat. Pero se potukao s Ivanom. Grebu se oni kao mačke. Grizu se kao psi. Čupaju se za kose kao pobješnjele babe. Skoči Ljuban, skočiše još neki dječaci i rastaviše zaraćene. Pero se, izgreden, pokunjio, a Ivan se rasplakao kao najmanje dijete.

Oko deset djevojčica pade u dreku:

"Ljubane! Ljubane! To sve zbog tebe. Pero je rekao da si ti ciganski vođa, a ne domaćin, a Ivan skočio da te brani."

I sad nastade pljusak:

"Nije!" viču jedni.

"Jest!" viču drugi.

Ovako je bilo! Onako je bilo! I svi sudjeluju u vici, samo Draga sjedi u kutu do prozora. Sjetno, kao da je bolesna, gleda napolje u bijelu poljanu i u milionski roj pahuljica snijega. Snijeg pada, pada, i nikako ne prestaje.

Ljuban viknu što je jače mogao:

"Mir! Slušajte! Ja se zahvaljujem na časti! Neću više biti vaš domaćin. Svršeno je!"

U taj čas nastala grobna tišina. Za trenutak začuo se napolju lomot kotača i fijuk oštrog sjeverca.

Stadoše se dječaci i djevojčice okupljati oko Ljubana, a manjina oko Pere. Šapću jedni.

Šapću drugi. A Draga? Ona je još uvijek sjetna. Rijetko kad i okrene glavu na đake.

Pogled joj je upravljen stalno na polje i na snijeg. Djevojčice potrčale k njoj pitajući je nešto šapatom, ali ona ne odgovara. Mahnu rukom bezvoljno i ne prozbori riječi.

Trčkaju djeca u jedan kut, pa u drugi. Dogovaraju se. Zaboravljaju da se spušta noć. Sad se vide samo još najbliže pahuljice, koje se lijepe o prozore. One u većoj daljini utonule su u mrak.

Došao kondukter i pali svjetiljke. Đaci su se utišali. To je iskoristio Ljuban. Ustade s klupe i reče:

"Gospodin kondukter mi reče da bi naš vlak mogao zapeti u nanosima snijega."

Đaci napeli uši i probljedjeli.

"Moglo bi se desiti da čitavu noć prestojimo vani, na polju, u zimi i snijegu", nastavlja Ljuban.

"Jaoj!!!" ču se nelagodan uzdah cijelim vagonom. Dragine uši slušaju iz kuta. Bolestan sjaj ih sve više odaje.

Svrši Ljuban:

"Dobro. Za volju onih što me nagovaraju ostati ću domaćin jedino u slučaju da mi predate svu hranu što je svaki još ima, i svu odjeću koje neki imaju odviše i tako pomognemo jedan drugome da preživimo noć na polju. U nuždi glavne su hrana i odjeća. Za drugo bit će lakše! Sjetite se kako smo na lanjskom izletu jedno prošli jer se nismo složili kako treba!"

Ostade kondukter kod zadnje svjetiljke. Zinuo je začuđen. Gleda u Ljubana i u dječiju gomilu. Ne vjeruje svojini ušima. Pa i ne osjeća, jadan, da mu iz svjetiljke kapa ulje za vrat.

"Molim, kaplje vam ulje za vrat!" reče Jozo.

"Ravno za vrat?" strašno se začudi kondukter, a onda se tek prene: "To jest, htio sam reći, zar Ljuban nije više domaćin?!"

"Jest! Jest! Ljuban je i dalje domaćin!", kliče mnoštvo u vagonu.

"Dajete li što sam tražio?!", pita još jednom Ljuban odlučno i glasno.

"Dajemo! Dajemo!"

"Ali sve! I naranče, i čokolade, i kolače?"

Pero viknu izazivački: "Ja ne dam!"

I još neki glasovi su tako dreknuli.

"Saperlot", kliknu kondukter, "to je zanimljivo!" i sjedne na klupu. Uzme rupčić i stane otirati ulje s vrata.

Ljuban završi mirno:

"Dobro! Tko neće s nama u slogu, taj ne može biti zadrugar. Neka živi sam!... Tko zaista hoće u našu zadrugu, neka dođe ovamo k nama, a tko neće neka ide u drugi kut!"

Priskočila Ljubanu velika većina, gotovo ga srušiše. Oko Pere u drugom kutu okupilo se njih osmero.

Još Ljuban nije gotov. Skoči on kondukteru.

"Sve ste vidjeli! Molim vas, sad nas odijelite. Ovdje nas je dvadeset i dvoje, a tamo mnogo manje. Mi ne možemo biti zajedno. Ovi naši drugovi neće s nama u zadrugu..."

Na vagonu još piše Zadruga Ljubanovac. Tu spadamo samo mi!"

"Ho! Ho! Jasno! Jasno!" veli kondukter. Diže se i službeno namješta kapu. "Ima još vagona. Svi ovi koji neće u zadrugu neka izvole sa mnom. Bar se nećete svađati. Ja moram paziti na red u vlaku!..."

U taj tren iskoči Rade k Ljubanu. Skoči i Jela. Vidi se, htjedoše još neki, no na čas zastadoše, pa tako i ostaradoše uz Peru.

"Idemo!" viknu kondukter. Pođoše šestorica za kondukterom s Perom na čelu. Neki su zamišljeni. Ali Pero se veseli. Na njemu se vidi zadovoljstvo.

Ali šta je s Dragom? Sve su oči uprte u nju. Ta ona još do sada nikuda ne spada. Napokon se diže i ona, bez riječi pognuta. Zadruga je zanijemjela i motri svaki pokret Dragin. Ona kao najteža bolesnica uzima svoj kaput i torbu i diže se. A onda poniknu glavom i izađe posljednja na vrata za kondukterom. I opet nekoliko trenutaka tišina u vagonu. Onda se odahnulo.

Ljuban reče:

"Da održimo dogovor!"

Bilo je opet nešto malo prepirke i svađe, ali se sve dobro svršilo. Morali su dati sve jelo. Svaki je dao što je imao. Neki, iz siromašnije kuće, ponijeli su bili manje i skromnije, a neki iz gazdinske kuće ponijeli su svega i svačega. Zadrugari su se morali izjednačiti. Nakupili su od svih punu klupu jela. Bilo je tu još mnogo kuhanih jaja, suhog svinjskog, guščjeg i kokošnjeg mesa, slanine, sira, gibanice od maka, gibanice od zelja i drugih kolača, a kruha u izobilju. Povrh svega bilo je i bombona, čokolade i naranči. Sve to djevojčice lijepo svrstaše po klupi, i izgledalo je kao dućan.

"Svaki bi imao premalo, a svi imamo mnogo! Kako je to zgodno zamišljeno" rekoše djevojčice slažući. Ljuban reče: "Ako stignemo kući u pravo vrijeme, vratit ćemo sve vlasnicima. A ako ne stignemo, upitat ćemo konduktera kad je sedam sati, pa ćemo večerati! Milica nema nikakav drugi posao. Ona neka pazi na hranu."

Dogovoriše se i za ostalo. Jedan ima paziti na čistoću zahoda. Jedan na prozore. Izmjenjivat će se. Baš u vrijeme dogovora mali Dušan iznenada problijedje kao krpa. "K njemu dvojica! Ruke na čelo! Neka se nagne!", veli domaćin;

"Ja to ne mogu gledati", potužilo se nekoliko djevojčica.;

"Žao nam je!" rekoše im dječaci. "Najlakše je to. Vi ne morate gledati! Izvolite okrenuti svoje osjetljive glavice k prozoru. Nosić dignite uvis i kroz staklo pro-matrajte prirodne ljepote!"

Dušan je povratio sve ono što nije spadalo u njegov želudac. Đačići su obično na izletu lakomi. Miješaju zajedno kobasice i čokoladu. Nije čudo što im onda pozli!

Pune šešire snijega doniješe drugovi kad vlak stane na jednoj maloj stanici. Osim toga, uzeše omote od no-vina i opet urediše pod u vagonu.

Zakupljeni time, mali zadrugari nisu dospjeli opa-ziti da je vani snijeg prestao padati. Što više – a to je baš najstrašnije – nebo se razvedrilo da nigdje nisi vidio oblaka ni za lijek! Zvijezde su provirile, a mjesec se razlio po nepreglednim bijelim poljanama. Uz prozore se osjećalo kako se strašna studen uvlači kroz pukotine. To će biti vjetar kakav u vedre zimske noći kosi sa sjevero-istoka.

Zabrinu se zadruga, ali evo konduktera!

"Kako zadruga?", pita on.

"Dobro, samo nije zdravo!", odgovaraju đaci.

"Saperlot! Koliko jela ima tu! To je čitav trg! A oni tamo, vaše izbjeglice, baš sada jedu. Pojest će sve, a što će raditi onda ako slučajno zapnemo u snijegu?"

"A što radi Draga, molimo lijepo?" uzvikivale su djevojčice i počele tumačiti kondukteru:

"Ona što ima kovrčastu kosu."

"A ona? Legla na klupu. Izgleda kao da je bolesna ili pospana."

"A Pero? Što on radi?", pitaju dječaci.

"Ah, on! Jede kao da nije jeo čitavo stoljeće! Traži i od drugih. I daju mu."

"Da, moraju podmititi svoga vođu!" veli Ljuban. Lju-ban je već opet nešto smislio i veli kondukteru:

"Lijepo vas molim, dopustite nam da smjestimo bo-lesnog našeg Dušana u vagon drugog razreda. Taj je odmah tu do nas, naprijed. Tamo je mekše, a i toplije je..."

U početku kondukter nije pristao, jer to je protupropisno, ali je ipak popustio. Dušan je ponio tuđi kaput da se dobro pokrije. Kad je kondukter odveo Dušana u drugi razred, reče Ljuban zadovoljno:

"Ide sve fino, kao po loju! Sad imamo i bolnicu! Djeco, ne bojte se nikakvog zla!"

Poslije kratkog vremena otvoriše se vrata od vagona. Proviri glava konduktera:

"Pardon! Možda smetam?!"

"O molimo! Ne! Nipošto!"

"Htio sam vam samo to reći da vam je onaj mali lump zaspao na kanapeu kao top! Sjajno je to! Saperlot!" I ode vedriji nego što je bio na početku puta. Htjede je-dan dječak nešto kazati, kadli se opet otvoriše vrata. Kondukterova glava progovori toplo:

"Još nešto! Zaboravio sam vam ranije reći. Jedan mali izbjeglica cmizdri, pa vam je poručio da bi htio k vama. Veli da je Ljubanov bratić."

"Ne treba nam!" veli Ljuban. "Mislim da smo svi u tome složni."

"Jesmo! Jesmo!" vele đaci.

"Utješit ću ja ipak njega. Ima vremena!" veli kon-dukter. "Znate, ionako nemam nikakvog posla. Badava stojimo na stanicama. Ni živa duša ne ulazi nigdje u vlak!"

Izgleda kao da se sav svijet zaledio i da je izumro, a samo mi da živimo. Saperlot! No, nije ni čudo. Tko će na put po ovoj strašnoj studeni? Tko će? Samo Zadruga Ljubanovac! Živjela!!!"

Baš u taj čas oštar fićuk stroja proreže leden uzduh.

"Oho! Što je to!" trgnuo se kondukter i iščezao.

Još jedan fićuk! I još jedan! Vlak jurnu najvećom snagom. Vrisnuše đaci u vagonu. Oni na prozoru i ne vide polja. Ne vide ni nebo sa zvijezdama i mjesecom. Jure bijelim tunelom kroz snijeg. Sipa se suhi snijeg preko vagona. Zatrpali će čitavi vlak.

Odahnuše đaci. Vlak je probio veliki snježni nanos i sad opet juri kroz zvjezdanu ledenu noć.

Opet fićuk dug i žalostan. Vlak je opet pred bijelim tunelom. Izadoše opet sretno! Tako nekoliko puta. Zaba-vljaju se đaci. Svi su na prozorima dugog i prostranog vagona. Promatraju stroj na zavojima i vagone na mjese-ćini. Vagoni su osvijetljeni jasnim svjetlom, koje pada kroz prozore na snijeg u dugim pločama. Vagoni i stroj obučeni su u snijeg. Ledene svijeće vise po rubovima kao čipke. Opet fićuk stroja. Vlak najvećom snagom jurnu i zabi se u snježni nanos.

Trzaj prođe vlakom. Đacima u vagonu zaslade dah.

Što je to?

Čudan šum, kao hroptaj ranjene goleme nemani. Vlak stane naglim trzajem.

Zagledaše se mali zadrugari. Svuda bijelo. Svakome se jezik ukočio, kao da je zaleđen.

Ne mogu ni riječi prozboriti. Silna tišina vani i unutra. Čuju se srca kako kucaju. Dotrči kondukter. Ne zaustavlja se. Nekamo dalje trči. Samo što viknu nestrpljivo:

"Pa zar ne vidite da smo se zabušili u snijeg?!"

Ljuban ga ipak zaustavi:

"Samo jedno molimo! Koliko je sati?"

"Polu šest", veli kondukter i nestane.

"Saperlot!" kliknu Ljuban, "to smo mi onda baš na pola puta. Pa ništa! Hajdemo, djeco, nešto malo zagri-sti. Ali samo malo! Tko zna što nas još čeka! Dok budemo žvakali, lakše ćemo razmišljati o našoj nezgodi."

Sjetiše se i Dušana. Ljuban je otišao pogledati onamo u drugi razred. Vratio se brzo!

Govori veselo:

"Spava i dalje! Mari on što smo se zabušili u snijeg!" Svi se malo nasmiješiše i tako ohrabriše. Reče im još Ljuban:

"Dobar tek i prijatno vam bilo!"

"Hvala, isto tako!" uzvратиše oni njemu i baciše se da pojedu jela koja bi se najprije mogla pokvariti.

"Ne mljackajte kao prašćići!" opomenu ih Jozo. U taj čas mu se izmakne jaje iz ruku i padne na pod. Kako je bilo malo premekano skuhanu, razletjelo se po podu na stotinu komadića. Zanimemio Jozo i tužno gleda u razbijeno jaje.

"Dobar tek, Jozo!" podruguju se drugovi. "Gledaj da ne mljackaš kao prašćić! Napokon, ako te glad baš tako bude morila, ima vani bijelog snijega do grla!"

"Čiste destilirane vodice!", dobaci neki. Dobije ipak Jozo komadić mesa mjesto upropaštenog jajeta. Kad zašutješe đaci, začula se vani vika željezničkog osoblja.

Ljuban se zaogrnu, a s njim još nekoliko dječaka i djevojčica, i izadoše iz vagona, na leden uzduh noći, da vide što je.

DJEČIJE RUKE

Izdoše mali đaćići iz vagona na južnu stranu. Cijela ta strana vlaka bila je slobodna. Stroj i prva tri vagona zarili se sa sjeverne strane u snijeg gotovo do prozora. Čim je ovih nekoliko đaćića izašlo van, odmah se djevojčice vratiše natrag u vagon, jer je vani studen ki-dala uši, ledila nos, udarala po očima i davila pluća. Disati se nije dalo! Snijeg pod nogama škripio je kao da je živ. Cvili, i jedva se po njemu i hoda. Polja su sva pod debelim ledenim snijegom. Proviruju samo suhi češeri i crne grane trnove živice uz međe. Nebo vedro sa zvijezdama, koje drhture, i sa zaleđenim mjesecom. Nebo plavo i napeto. Čini ti se, puknut će od studeni i sasut će se na zemlju ledenim zveketom! Ljuban se zavukao sav u ovratnik kaputa. Vidiš mu samo oči. Čuješ mu i glas. Mumlja pod kaputom: "Juhaj! Sigurno je više od dvadeset stupnjeva ispod nule!" Jedva je Ljuban s trojicom drugova stigao do stroja. Grdosija crna zagrezla sa sjeverne strane do polovine u snijeg. Isparuje se na sve strane. Na njoj strojovođa i ložać psuju i mlate rukama. Kod stroja konduker i još trojica željezničkih namještenika. Prepirlu se oštro.

Prepirka sve odzvanja u ledenoj noći. Mjesto da se ljudi prihvate posla, počеше jedni drugima prebacivati krivicu, jer se dogodilo nešto što se nikako nije smjelo dogoditi. Kako se vlak zabašio u snijeg, otkopčase stroj od vlaka. Mislili su, moći će samim strojem bez vagona probušiti nasip, jer je nasip zaista bio vrlo kratak. A kad strojem pročiste put, vratit će se po vagone. No, što se dogodilo?! Stroj je pošao otprilike tri metra i ponovno se još jače zakopao u snijeg. I ne bi bilo otud nikakvo zlo da se ne moraju vagoni grijati parom iz stroja. Sad su odsječeni.

Ljuban se upleo u prepirku:

"Sad treba najprije dovući stroj natrag do vagona i prikopčati ga da grije vagone, jer ćemo se ovako posmržavati.

"Što nam taj balavac soli pamet?!", izderao se ozlojeđeni strojovođa.

Konduker ga htjede odbraniti. Ali njemu treba dugo dok se pribere, i ima još običaj da službeno natiče kapu. Dotle se Ljuban već snašao.

"Oprostite! Ja sam možda balavac, ali sam putnik! Ako vam budemo potrebni, pomoći ćemo vam da se što prije izvučemo odavde. Do viđenja!"

Odoše dječaci prozebli. Dočekala ih je ostala zadru-ga s vikom:

"Hladno je! Hladno je! Cijevi sve slabije griju!"

Domaćin ih sve okupi na dogovor. Kaže im da su odsječeni od stroja i da se vagoni više ne mogu grijati. Bilo ih je nekoliko koji su odmah zaplakali, neki su gotovo zaurlali.

"Tu vam dreka ne pomaže!", veli Ljuban. "Treba nešto smisliti... Da li biste vi htjeli prihvatiti jedan moj prijedlog?!"

"Da čujemo! Da čujemo!"

"Ima nas dosta. Svi smo zdravi osim Dušana. Tamo željezničari imaju samo dvije lopate. Oni odgrću snijeg. To ide presporo. Čekat ćemo ovdje u hladnim vagonima do jutra. Morali bismo i mi na posao!"

"Hoćemo! Hoćemo!!" klikotala je zadruga, pa i oni koji su plakali.

"Vani je najmanje dvadeset stupnjeva ispod nule", upozoruje ih Ljuban.

"Ništa za to!", viče zadruga.

Ljuban nastavlja:

"Mi ćemo morati rukama i nogama bacati snijeg i čeprkati prstima oko točkova i osovina."

Zadrhtala djeca, ali se i dogovorila kako će se često izmjenjivati. Oni koji ostanu u vagonu bit će lakše obučeni. Koji rade vani obući će se u sve najtoplije što imaju u vagonu. Zato neka svi sa sebe skinu i predadu sve tople kapute, šalove i rukavice, vunene prsluke i drugo. To će trebati onima koji će poći van u snijeg.

Kad se o svemu dogovoriše, potraži Ljuban konduktera. Prošao je kroz drugi razred. Dušan spava još uvijek, i ne sluti što se sve desilo. Obrazi su mu se zarumenjeli. Tad Ljuban iskoči iz vagona i potrči po snijegu do stroja.

"Gospodine", reče dječak kondukeru. "Naša zadruga će pomoći vlaku, jer inače nećemo ove noći biti u našim posteljama."

"Kako? Čime?! Nije loša odluka, mali moj, ali u ovu studen da izlazite? Pa čime da radite!?"

"Ne! Ne!", usprotivio se kondukter. "Samo vi budite unutra! To ne smijemo dopustiti!... Poslali smo mi jednog željezničara do prve veće stanice koja ima brzojav. Doći će nam u pomoć radnici i stroj. Dva stroja moraju nas izvući!"

"Lijepo!", veli Ljuban. "Ali zaboravljate da su va-goni već jako studeni. Sve je to šuplje. Uvući će nam se ova studen u kosti, nahladit ćemo se svi."

"Preselite se svi u drugi razred. Tamo je toplije i zatvorenije!"

"Ja mislim, opet, da ne treba. Treba drugi razred čuvati samo za bolesnike. To nam je posljednja utjeha."

"Saperlot! Pa radite što znate kad sve sami smišljate."

Čitavo se željezničko osoblje zadivilo i svi su već zavoljeli djecu iz Velikog Sela.

Strojovođa je žao što je Ljubana malo prije uvrijedio.

"Pa znaš, mali domaćine, kad je čovjek u žurbi i nestrpljiv, onda se naljuti kad mu se nešto učini kao šala" objašnjavao je ljubazno.

Našli su u stroju jednu kantu za vodu. Izvadiše žara do pola kante i dadoše djeci da odnesu u vagon da se ne smrzavaju. Stavili su kantu nasred vagona. Posjedali su i pokleknuli okolo, pa su se grijali: Kad se ta peć ohladila, dobili su novog žara iz stroja. Najprije se baciše na jelo. "Da nahranimo svoje strojeve!" Večerali su meso, i svaki je mjesto vode dobio po tri kriške naranče. Zatim se razdijeliše na četiri smjene. Za svaku smjenu po šest dačića. Djevojčice se prijaviše za posao isto tako kao i dječaci.

Pazili su da jela ostane još za jedan dobar obrok. Onda se spremila prva smjena. Ljuban i s njim tri dječaka i dvije djevojčice.

Al' da ste ih vidjeli kako su se umotali! Izgledali su kao pravi pravcati mali Eskimi. Lica im nisi mogao vidjeti, samo su im oči virile; uši zamotane. Usta i nos sakriveni.

Kad onako ukukuljeni doskakutaše do stroja, željezničari se moradoše zagledati u njih: Uputiše ih da se kotači stroja moraju osloboditi snijega, koji se primrzo između osovina. Tu ne pomažu sada ni lopate niti ikakvi drugi alati. Tu su potrebne baš čovječje ruke.

"Naprijed!" viknu Ljuban.

Grabe male dječije ruke suhi i prhki snijeg i odbacuju ga da se sve praši. Mumljaju od muke već za neko-liko minuta, ali još ne popuštaju. Onda ciknu Ljuban:

"Dosta! U vagon!"

U vagonu čeka nova smjena, umotana i zakukuljena do očiju. Druga šestorica. Jozo je vođa. Uputila ga je prva smjena:

"Kad osjetiš da se od studeni više ne može izdržati, treba viknuti: Dosta! U vagon! Dotle će već čekati treća smjena, obučena u topla odijela onih šestoro prvih."

I otrča Jozo sa svojih petoro radnika.

Troje malih radnika iz prve smjene plače. Došli su s posla i odmah su se primakli kanti sa žarom, pa dobiše zanoktice. Kasno se sjetiše da je to opasno.

Hrabrio je Ljuban treću smjenu:

"Samo brzo radite vani! Što više mlatite rukama i nogama! Zagrijte se!"

Oni tako u razgovoru oko kante sa žarom, kadli se vrata otvoriše i banu među njih – tko? Jedan od neprijateljskog tabora. Izbjeglica. To je bratić Ljubanov. Uhvatio Ljubana za kaput, i bome ne znam tko bi mogao silom da ga otrgne!

"Ne idem tamo više! Ne idem! Tamo je užasno stučeno, a vi imate peč!"

Prvo mu se htjedoše narugati. Ali onda svi viknuše:

"Ostavit ćemo ga! Ostavit ćemo ga! Imademo jednog radnika više. Opametit će se svi oni kad ih pritisne studen i glad."

Bratić Ljubanov bi određen da ide sa posljednjom smjenom. Stiže druga smjena. I ovi su stradali i plakali zbog zanoktica.

Treća smjena je bila opreznija. Oni u šakama donesoše snijeg. Kad dođoše u vagon, ne grijahu oni ruke nad žarom, nego ih trljahu snijegom.

Kad su se već sve smjene dvaput izredale na poslu, izgubilo se troje radnika. Dvije djevojčice dobiše drhtačicu, a jedan dječak neku nesvjesticu. Ljuban ih je otpremio u bolnički vagon. Svaki je dobio svoj ležaj. Djevojčice legoše zajedno da im bude toplije. Za ljubav bolesnika oduzeli su i malo tople odjeće od radnika. Trebalo je bolesnike ugrijati.

Već je osam sati, ali se niotkuda ne vidi da dolazi pomoć radnika s lopatama ili pomoć nekog stroja.

"Ljuban neka ne ide van odgrtati snijeg!" rekoše zadrugari. "On neka vodi zadrugu i neka daje naredbe i savjete, i ništa drugo."

Ljuban ne pristade. Ići će i on u svojoj smjeni. Dospjet će još u bolnicu da pregleda sve drugo što još bude trebalo. Jedna smjena dotrči te javi Ljubanu i ostalima:

"Da znate čuda! Došao Pero sa svojom dvojicom izbjeglica do stroja pa nas gledaju začuđeno kako mi zajedno s kondukterom i mašinistom radimo! Došli lako obučeni. Kadli poviknu kondukter na njih: 'Saperlot! Natrag u vagon! Ovako lako obučeni ne smijete izlaziti na ovu zimu! Ta zar ne vidite da je hladno kao u Sibiru?'"

Prolazilo je vrijeme u tome. Već je blizu devet sati. Baš je u to vrijeme Ljuban otišao na rad sa svojom smjenom. Otvorila su se vrata na vagonu. Uđoše dvije djevojčice i jedan dječak. Upitaše:

"Gdje je Ljuban?"

"Na radu!" odgovoriše im. "Vratit će se naskoro. Mičite se odavde! Da vas ne vidi! Ala!!"

I stadoše ih gurati van.

"Ma ne tjerajte nas! Dajte nam da se ogrijemo malo! Umrijet ćemo od studeni!"

I odlučiše mali zadrugari da im dopuste da se malo ogriju. Jedna djevojčica uz vrući žar zaplače. Kad vidje na klupi još svu silu jela, reče kroza suze: "Nisam jela ništa od podne!"

I opet zadrugari ne mogoše odoljeti i dadoše svakome po komad kruha.

Uto nahrupi Ljuban sa smjenom. Ne sjedaju oni, nego jure vagonom. Plešu i trljaju ruke snijegom.

"Hu! Hu!" huče Ljuban među prste i hrabri zadrugare:

"Djeco! Samo naprijed! Stroj ima već sasvim drugi izgled! Proračunao sam! Budemo li se držali ovako junački još pola sata, bit će stroj slobodan, i moći će se vratiti k vagonima!"

Milan iskoristio domaćinovu dobru volju:

"Ljubane, gle! Došlo nam je troje izbjeglica. Neka ostanu! Ionako nam nedostaje troje, koji su morali u bolnicu."

"Kad je vama pravo, i meni je!", kliknu Ljuban i počne se rasprijetati. I u času kad htjede prigledati u bolnicu, otvore se vrata na vagonu i uleti neko pisamce u vagon. Poveći je to papirić, i na njemu piše:

Zadruzi Ljubanovac

Molim vas, primite me natrag. Žao mi je što sam se odijelila od vas.

Draga.

Ustanoviše zadrugari da joj je konduker morao po-zajmiti olovku i papir.

Reče Ljuban:

"Da. Opazio sam i ja da konduker žali izbjeglice."

To je potvrdilo i ovo troje što dođoše. Konduker dolazi da tješi izbjeglice. Upućuje ih kako da se vrata u zadrugu. Jedini još Pero prkosi. Konduker njega ne voli i stalno ga nagovara sa "saperlot". Nasmijala se zadruga tome i otpisala je na istom papiru s druge strane:

Izbjeglice Drago!

Ostani ti tamo gdje jesi! Pero i Draga ne trebaju nas, ne trebamo ni mi njih.

Zadruga Ljubanovac.

Zamisli se Ljuban i reče;

"Da se nismo pre naglili? Nismo li učinili nešto nelijepo?"

Pisamce odnese jedan dječak zadrugar. No nije mogao odoljeti srcu. Nije mu bilo dosta da samo zaviri, nego uđe u vagon.

Troje ih je još tamo. Draga leži na klupi. Jedan dječak trčkara po vagonu gladan i ozebao. Pero se zgurio u tamni kut i razmišlja. Kuje li osvetu? Smišlja li molbu za izmirenje? Ne može mu se pročitati s lica.

Onaj mali što trčkaraše vagonom uhvati zadrugara za ruku:

"Dobro da si došao! Reci Ljubanu da će Draga umri-jeti! Ima veliku vrućicu. Da imamo toplomjer, poka-zivao bi sigurno četrdeset stupnjeva."

Zadrugar ne reče ni riječi, već se trgnu i otrča u za-drugu.

"Ljubane!", stade zadahtano pričati, "Draga je jako bolesna! Umrijet će!"

Skoči na te riječi Ljuban kao uboden i jurne u vagon izbjeglica. Kad spazi zgurenu Dragu na klupi, ne reče ni riječi, nego je pograbi ispod vrata i ispod koljena. Plače Draga, a Ljuban nosi teret. Laktom otvara Vrata, a zatvara ih nogom. Ponese djevojčicu kroz vagon za-druge i odnese je u drugi razred. Nagrnulo za njima mnogo djece. Donesoše joj naranču. Prima ona i požu-dno siše sok. Dotle je Ljuban i djevojčice zatrpavaju kaputima.

Onda dvije djevojčice ostadoše uz nju, i sve tri plakahu:

"Kada ćemo kući?! Hoćemo li noćas stići kući?"

Ljuban se vrati u zadrugu. Na njega je red da se obuče i da ide sa svojom petoricom na posao.

Studen u vagonu bila je već tolika da ni kanta nije pomagala ništa. Mnoge djevojčice otidoše u bolnicu. Tamo sve po tri zajedao legoše na kanapeje da se ugriju, jer ih je hvatala drhtavica, i ne mogahu na rad. Radni-ka je bilo sve manje i manje. Ostadoše samo dječaci.

Ali što je to? Ovaj put Ljuban sa svojom smjenom nešto suviše izostaje? Nema ga, te nema. Da im se nije što dogodilo?

Najednom ledenu noć proreže fićuk stroja. Svi u vagonu protrnuše. Odmah zatim banu Ljuban na vrata sa svojom smjenom. Viknu:

"Zadrugo! Čestitam! Svršeno! Slušajte! Pssst!"

Ni dah se nije čuo unutra. Vani zapišta stroj: š-š, š-š, š-š! Brum!!! Udarac u vagone!

Popadaše neki đaci na pod, a jedan malo te ne sjede u kantu sa žarom.

"Aha!" dahnuše izmučeni mali putnici. I odjednom začu se ispod gvozdениh cijevi neki šum... grij, grij, grij... Puzi topla para.

"Juhaj!!!" vrisnuše đaci. Grle se. Skaču. Jure vago-nom. Preskakuju jedan preko drugog. I zapjevaše. Kao da su bili mrtvi, pa su napokon nanovo oživjeli.

Otvaraju se vrata. Ulazi konduker. Pjeva i on s njima. Ispod naočala na oči mu iskočiše dvije debele suze. Kad prestade pjesma, upita Ljuban:

"Koliko je sati, gospodine?"

"Blizu deset."

"Izvolite s nama jesti. Sigurno ste ogladnjeli."

Branio se iz početka konduker, no onda pristane. Odnio je jela i ostalim željezničarima. Svi su zakasnili. Svi su gladni.

Razdijeliše djeca jelo tako da im ostade još jedan manji obrok. Onesoše jela i u bolnicu da ponude bolesnice. Tamo oživješe i ozdraviše gotovo svi od toplote. Kao kad se izlegu pilići iz jaja. Vратиše se natrag u svoj va-gon. Jedino ostadoše Dušan i Draga. Spavaju. Omamila Dragu toplota, pa zaspala. A Dušan?! Pa taj i ne zna što se sve događa! Njemu se sigurno čini da spava u svojoj postelji kod kuće.

Zadruga slatko zamljackala. U toplom vagonu pri-čaju. Šale se i zabavljaju. Upravo oni ne mogu vjero-vati da su toliko sati radili i vlastitim rukama i nogama iščeprkali kotače stroja ispod snijega! Sve to kao da je bio ružan san. Usred jela začu se pred vratima vagona jecanje i šmrcanje. Zastao svima zalogaj u grlu.

Veli konduker:

"To je još onaj jedini gladni i ozebli mali pišivac! Primite ga natrag! Svi će oni uvidjeti da sami ništa ne mogu! Za Peru ne molim! On je rđav. S njim radite što vas je volja. On je radio protiv zadruge."

Otvoriše se vrata, a pred njima Đuro. Uvukoše ga. Dadoše mu jesti. Plače on i jede. Sladi suzama batac od guske. Kad se najeo, presretan nije mogao vjerovati da se nalazi tu, usred zadruge. Zavukao se u topli kut i zaspao sit i omamljen toplinom.

Neka vani sada puca drvlje i kamenje! Vagonom struji divna toplota. Kao da su to blage i meke majčine ruke, pa te ovijaju u zagrljaj. Poslije muke i napora, kako je slatko zažmiriti i zaspati!

Sve pozaspalo sjedeći i ležeći. Ima ih na klupama, na podu i na policama za prtljagu. Mrmljaju zadovoljno i protežu se. Neki pričaju u snu.

"Ovaj se bori s Perom!", veli konduktar Ljubanu. Neki se često prevrću. Spavaju nemirno. Uzrujani su i smrtno umorni od teškog posla, a ležaj im je tvrda daska. Prevrćući se, udaraju druge oko sebe: bum!! – jedna ruka po tuđem trbuhu! Bum!! – druga ruka po nosu nečijem.

Ali nitko ne mari za to. San je tvrd i sladak. Nemoćguće je otvoriti slijepljene oči! Klimaju glave i ruše se lijevo, desno, naprijed i natrag. Hrkanje i uzdasi slatki sa svih strana. Lica im upaljena gore jakim crvenilom.

Ljuban je dugo razgovarao s konduktarom. Onda smalaksa. San ga je hvatao. Kapci mu se zatvarahu.

"Vidim tri konduktera mjesto vas! Toliko sam po–span! Oprostite... Ja to stalno zijevam, a ne znam sta–vljam li ruku na usta."

"Mili dječaće! Laku noć!", reče konduktar i pruži Ljubanu ruku. Ljuban je bio toliko pospan da je jedva našao konduktarovu ruku pri rukovanju. Tek što kon–duktar izađe, Ljuban prostre zimski kaput na pod. Legne i za tren kao da potonu u sladak san duboko dolje ispod vagona, snijega, i dublje, gdje ne znaš više za se.

Vani ledena noć. Stroj pišti. Para krklja u toplim cijevima.

LJUBAN I PERO

Kad je zadruga utonula u prvi, najteži i najdublji san, vrata se od vagona tiho i polako otvoriše, a iz tame zasjaše u vagonu dva oka. Bilo je u tim očima zavisti, zlobe, lakomosti i nemoćnog bijesa. Zato su tako čudno sjale.

To su Perine oči. Velike su, i u strahu raširene još jače. Uši oštro slušaju, pa ti se čini da još više strše. Še–šir natuljio do ušiju. Dugo gleda u vagon kroz napola otvorena vrata. Plazi hladnoća do onih koji spavaju blizu vrata. Osjećaju u snu studen, pa se miču i stišću jedan uz drugog.

Perine oči uzmaknu natrag u mraku. Boji se on da ga ne opaze.

Još jedno kratko vrijeme ne čuješ ništa drugo nego samo duboko disanje.

Onda je Pero naglo i na prstima koraknuo u vagon. Vrata je ostavio otvorena. Kao lopov obilazi djecu i klupe. Kad god se koji zadrugar pomakne u snu, Peri od straha prestane srce kucati. Skameni se na mjestu. Kad se sve smiri, on opet obilazi. Vidi se, traži nešto lakomim i gladnim pogledom.

"Ah..." jeknu prigušeno. Opazi klupu s jelom. Mesa ima tu. Sira bijelog. Lijepih kolača. Žuti se hrpa naranči.

Kad se trebalo dijeliti, Pero doduše nije htio da dade nešto od svojega. "To je moje i ničije više", mislio je pakosno. A sad, kad je sve svoje pojeo, zaboravio je da ovo nije njegovo, da nije htio imati veze sa svima, da i on bude zadrugar, te da jede zajedničko zadružno jelo.

Provuče se vješto kao zmija između svojih drugova što ležahu na podu. Pograbi jedan batak i lagano ga poče žvakati. Onda se u nekoj groznici sjeti da ne radi dobro. Treba što prije odavle. Zgrabi brže-bolje svega čega se mogao dočepati, pa trpa i trpa u džepove.

Naranče! Toliko naranči! One ga sasvim zaslijepiše! Raskopčava njedra. Uzima jednu. Dvije. Tri. Pet komada. I šestu će!

No onda, čini mu se, predugo je tu, pa ima već dosta svega. Naglo i u strahu nespretno uhvati šestu naranču. Ova se omakne i padne. I to padne upravo na glavu jednome dječaku.

"Saperlot!", škripnu ovaj zubima i okrene se na drugu stranu. Gurne nogama druga do sebe. Ovaj počne mrmljati i mljackati zubima kao malo dijete kad siše.

Uz ovog se i treći pomiče. Cijeli red djece stane se vrpčati i smještati u stari položaj. Srce Peri od straha skoči! Čak u grlo! Davi ga! Oči stakleno zure. Da ga zadruga uhvati u krađi!? Da skoči sva na njega?! Zgnječili bi ga kao crva!

Tako ukočen, prestajao je nekoliko minuta. Onda se opet otkravio i pošao natrag u vagon. Oprezno obilazi između zadrugara, kao da lebdi u uzduhu. Sve u vagonu teško spava. Pero slobodnije diše i ne žuri mu se baš tako.

Potraži očima Ljubana. Leži ovaj potrbuške u sredini vagona na podu. Stane Pero nogom kraj Ljubanova uha. Pero je toliko bijesan na njega da bi mu najradije stao nogom na uho kad se ne bi bojao da će cijelu zadrugu dići protiv sebe.

Zato odluči koraknuti dalje. U tom času zgrabiše dvije ruke Perinu desnu nogu. Nokti se zabiše kao čavli. Ljuban to drži Peru, kao da je prirastao za nj, i stenje:

"Lopove jedan! Nesrećo!!"

Pero u groznom očaju trza nogom. Ljuban se diže i oslanja na Peru. Kad to ovaj vidje, što je jače mogao udari lijevom nogom Ljubana u rebra.

"Joj!!!" zastenja Ljuban i smota se u klupko na pod. No samo za tren. Zaboravlja na bol. Skoči i jurnu za Perom. Ovaj nije mogao biti daleko: jedan, dva, tri! Ljuban je u vagonu izbjeglica!

Tuk!! čuju se vrata. Pero pobježe. Na podu jedna naranča. Ljuban juri dalje! Tuk! Tuk! Pero mora da je već u drugom vagonu.

Ljuban je u hodniku tog vagona. Otvara vrata i odmah ustukne natrag. Vagon nije osvijetljen. Možda ga Pero čeka iz zasjede. Kroz otvorena vrata priučava oči na polutamu i na mjesečinu u vagonu, a onda naglo jurne kroz vagon. Tuk! Tuk! Tuk! Tuk! Četverna vrata udaraju. To je Pero već u novom vagonu. Opet jednu naranču nađe Ljuban na podu.

Stane tu Ljuban u sredini vagona. Kuda će Pero sada? Ovo je zadnji vagon.

"Kukavice!! Ne čekaj iz zasjede! Dođi ovamo u vagon! Ima širine dosta. Da se ogledamo. Tu sam potpuno sam. Zadruga spava!..."

Topot nogu po snijegu. Ljuban skoči do prozora. Vidi: iskočio Pero iz vagona i trči južnom stranom po niskom snijegu gore prema stroju.

Iskočio i Ljuban za njim van u snijeg. I vidi: Pero je prešao zadrugin vagon. Ne ide ni u bolnički. Penje se u prvi osobni vagon.

Ljuban se kao munja brzo stvori kod prvog vagona.

Kljoc! Zatvori Pero vrata vagona. Smrtno blijed, ukočeno gleda Ljubana. Stoje oni jedan uz drugoga. Dije ih samo drvena vrata i debelo staklo. A na staklu? Usta uz usta, nos uz nos! Oči uprte u oči. Dišu duboko. Mjere se! Gledaju se.

Prene se Ljuban i počne zavaravati Peru kao da će tobože otrčati naprijed, onda se kao tigar baci na snijeg. Potrbuške plazi ispod vagona i kroz paru. Već je na drugoj strani.

Evo ga na vratima donjeg dijela vagona! Tu je već i Pero, s druge strane stakla, sav zadihan, iza zaključanih vrata.

"Bee!" pokaže on iznutra svoj jezik. "Šic!! Nećeš me! A ako me i dohvatiš, imam i nož uza se! Pa me onda tuži učitelju koliko te volja!"

"Kukavice!", ruknu Ljuban. I prebaci se kao riba u snijeg. Padne do pasa. Jedan zamah, dva, i već je na vratima prednje strane vagona. Volja savlađuje sve! Leti se preko snijega kao u snu! Kao da i nema zapreka!

Pero ne dospje zaključati prednja vrata. Zađe Ljuban u vagon. Traži Peru. Nema ga. Nije moguće da mu je već pobjegao!... Ha! Zahod je u sredini vagona. Jurne onamo. Zaista! Zahod je zaključan. Pero unutra užurbano diše. Čuje se u noć.

"Izađi, kukavice!" zove ga Ljuban.

"Ne izlazim dok ne dođe kondukter", veli Pero. "On me mora braniti. Pusti me na miru! Tužit ću te sutra mom ocu! On će ti svu kosu počupati!"

"Tà nemoj!", čudi se Ljuban.

"On će te batinom premlatiti!"

"Tà ne govori!", čudi se opet Ljuban. "O, kako me je već unaprijed strah!... Slušaj... Cvok... cvok... cvok... cvok... Sve mi zubi cvokoću... Nego pustimo to. Radije da razgovaramo o pametnijim stvarima. Kako je vama tu unutra, gospodine izbjeglice?! Vi ste sada gazda Pero u zatvoru. U ćeliji samici. Pa takve izdajice i spadaju u ovako krasne sobice..."

"Moj će tajo tebe bičem i vilama po leđima, i po glavi!", prijeti Pero iznutra.

"Tà što ne govorite!", podruguje se Ljuban. "Gospodine Pero! Da li vam je bježeći ostalo što god ukradenog jela? Ova je sobica taman za takve ljude da im služi za gostinsku sobu. Samo se ne dajte smetati! Blagujte ukrađeno! Bilo vam na zdravlje! A ja odoh u vagon zadruga da spavam dalje! Mi i onako prije jutra odavde ne odlažimo... Odavde ćemo odrediti drugove da kod vas, milostivi gospodine, drže stražu."

I pođe Ljuban prema donjim vratima i udari njima jako, a onda drugi put tiše. Moglo je to izgledati kao da se udaljio. No on je ipak ostao u vagonu! Dugo i dugo je tu prestajao i čekao gotovo i ne dišući. Osjećalo se da Pero u zahodu isto tako napeto osluškuje. Njemu je bila jedina briga da pobjegne do konduktera i da u njega zatraži zaštitu. Poslije dužeg vremena sigurno je povjerovao da je Ljuban otišao. Otvori vrata. Izađe i stupi u vagon. Ogleda se unaokolo.

S jedne klupe skoči Ljuban. Vrisne Pero kao ranjena zvjerka i jurne natrag. Ne dospje u zahod. Istrča na prednja vrata. Ljuban mu je za petama! Bi! Ne bi! Fljos!! Skoči na sjevernu stranu i upadne u najdeblji snijeg. Počne se koprcati, pa se još jače zatrpa.

Nasmija se Ljuban. Uđe u vagon. Otvori prozor i stoji nasuprot Peri. Veli mu:

"Kako vam je, gazda Pero?! Da vam je čamac, pa da veslate?! Ili ne! Sada da imate kakve vile ili bič! Da se sagneš malo niže pa da potražiš ispod snijega. Možda ćeš naći kakav kamenčić, pa da me kvrcneš po glavi..."

Peri nije bilo do razgovora. Studen ga vani ubija. A još k tome u snijegu do vrata.

Pokušava se izvući iz pandži snijega. Koprca se i koprca. Onda prestaje i gleda izgubljeno kao zvjerka u klopci.

"Zima mi je!", progovori Pero. Zaplače.

"Tà ne cmizdri!", prigušeno će mu Ljuban. "Nije još sve izgubljeno! Izvući ću te ja!"

Uđe u hodnik vagona. Skine kaput i prsluk. Sveže prsluk za rukav od kaputa i dobaci jedan kraj Peri. Ljubanu nije bilo hladno... Sav se oznojio dok je dovukao utopljenika do stepenica vagona. Pero ga udari nogom u leđa. Htjede ga gurnuti u snijeg. Ali mu nije uspjelo, jer se Ljuban čvrsto držao za željeznu ogradu. Hoće Pero opet pobjeći, ali ga

Ljuban u tren oka pograbi za rukav, pa za ruku i za kaput, a onda ga ščepa za vrat i unese u vagon. Toliko snage u njemu da ga nosi! Razjaren, Ljuban veli:

"Jedanput sam te već imao u šakama. Oprostio sam ti! No ti to nisi zaslužio! Izdajica si i zasjednik!"

"Pusti me! Moj će taj tebe ubiti!" stenje Pero. Ljuban vitla njime vagonom i veli:

"Pustit ću te slobodnog, pa da se onda ogledamo! Zbog tebe stalno nekakvo zlo! Ti sve mutiš! Ti neslogu praviš! Sramota si ti!"

Sad ga Ljuban pusti iz svojih šaka na slobodu. Ali odmah širi dlanove i Peru – pljus! s jedne strane. Pljus! – s druge strane. Pljus! Pljus!

"Ljubane, Ljubaneeee! Nemoj me višeeee! Pusti meeee! Neću više nikadaaa! Samo me pusti... Ajoooooj!! Mili moooooj... Majo mojjaaa!... Ajoj jjojjooj!!!"

Ljubanu se sve to zgadi. Drhtavim rukama obuče prsluk i kaput i uputi se u vagon k zadrugi. Koljena su mu klecala. Pero ostane na podu jecajući.

U vagonu zadrugari ništa ne znaju i spavaju bez brige. Ljuban donese one naranče što ih je izgubio Pero i stavi ih na staro njihovo mjesto. Onda se pruži po podu. Znao je da će teško zaspati, jer se jako uzrujao. Laktom je podupro glavu i sjetio se učitelja. On je kao njihov, kao drug. Što li bi on rekao na sve to da je otkud vidio što se događalo!

Pokušao je zadrijemati.

Uto začuje korake. Bit će to Perini, jer su dječiji. Ulazi Pero musava lica i crvenih očiju od plača.

"Ljubane!", veli plačljivim glasom, "smijem li ostati tu s vama u vagonu?!"

"Pssst!... Tiše! Ovdje spavaju radnici!... Smiješ! Uzmi tamo s klupe jela! Jedi i onda lezi pa spavaj!"

"Ti ćeš se sigurno rugati meni u zadrugi, sramotiti me! Ti ćeš njima sve pripovijedati!... Reći ćeš učitelju kad se vrati..." tužio se još kroz jecaj Pero.

"Neću! Nikome ni riječi! Ti si, recimo, sam došao u zadrugu, i gotovo. Uvidio si da si griješio. Tako ćemo svakome reći... Pssst! A sad više ne cmizdri. Jedi, a onda lezi."

Kad se Pero najeo, zaspao je na podu do Joze. Kao malo dijete poslije suza.

Ljuban nikako da zaspi. Stalno mu se nekakva briga mota po glavi, ali, onako uzrujan i umoran, nikako pravo nije se mogao sjetiti što ga mori! Uto se začuju koraci. Bit će kondukter. Ulazi i oprezno obilazi između djece, sve na prstima. Ljuban mu se javi bez riječi. Mahne rukom i osmjehne se. Kondukter pozdravi vojnički.

"Ne spavaš, domaćine, mudra glavo?!", pita šapćući. Ljuban od umora nije mogao ni riječi kazati. On samo zavrta glavom: ne, a onda rukom pokaza na Peru.

Razrogačio oči kondukter i prasnuo u smijeh,

"Pssst!", zamoli Ljuban stavi prsta na usta.

"Pardon! Pardon!... Kako je došao, molim lijepo, u zadrugu taj nevaljalac?"

"Saperlot! To je sjajno!... Čestitam, Ljubane! Ali sada i ti spavaj. Nadamo se da će za koji čas stići radnici drugim strojem. Oni će za kratko vrijeme osloboditi prugu od snijega. Vi se ne brinite ništa. Stroj ima dosta uglja i vode. Stići ćemo do Velikog Sela. A onda mi ne moramo dalje. Glavno je da vas kući dovezemo!"

"Molim vas, koliko je sati?" upita Ljuban.

"Blizu je ponoć."

"Hvala."

Kad je kondukter izašao, sjeti se Ljuban što mu je to zadavalo veliku brigu. Bila je to Draga! U kakvom je stanju njena bolest?!

Skoči kao uboden i potrči u bolnički vagon da pogleda bolesnike.

Ovdje je ostala zadruga u snu. Peru je Ljuban izliječio. On se smirio, pa se širi kao da je iznajmio cijeli vagon samo za se. U snu baci ruku do usta Jožinih. Jozo ima hunjavicu, pa diše na usta. U snu i nehotice turnu Pero šaku Jozi u usta.

Prene se ovaj u strahu i stane trljati oči. Ogladava se. Ne može se snaći. Dugo treba da se sjeti gdje su oni to. Onda pogleda svog najbližeg. Ne vjeruje očima! Ta to je Pero! Budi oprezno oko sebe dječake i djevojčice. Dugo treba da ih probudi. Čuđenju njihovom nije bilo kraja. Kako je došao? Ne! Ne! Ne bi ga u tom slučaju Ljuban primio. Sam je on morao doći!

Pokušaše ga probuditi povlačeći mu po licu konac. Ni pucanj topa ne bi ga mogao probuditi!

Male je zadrugare ta novost obradovala, i oni počеше razgovarati, smijuckati se i zbijati šale, i više im san nije dolazio na oči.

PONOĆ

Onda opaziše da Ljubana nema među njima. Sjeti se Jozo da se domaćin sigurno nalazi u bolničkom vagonu. Cijela zadruga udarila u živ razgovor. No Peru to ne smeta. Spava on bez brige, spokojno, mirne savjesti.

Sjetili se zadrugari Dušana. On spava u bolničkom vagonu bez brige cijelo vrijeme i ne zna što su oni sve prepalili i uradili. Šaljivdžija Jozo udario u ozbiljne žice. Veli:

"Neka kaže tko što hoće, ali nama je svima ovako lijepo! Da nam dadu ovaj vlak, pa da putujemo po svim krajevima! Oh, kroz gore, doline, uz mora! Juhaj!! Djeco! Kad se sjetim našeg rastanka, teško mi je pri srcu!"

Načas su svi zašutjeli i teško se zamislili, a onda se raspričali sve življe. Kazuju snove što su ih sanjali. Lažu i izmišljaju nadugačko i naširoko. Smiju se. Dobacuju jedan drugom. Izruguju se. Najprije dječaci bockaju djevojčice. Priča Ivo:

"A znate li vi kako je Manda donijela u prošli petak iznesak u školu? Malo majušno jaje. Kao vrapčije. Pokazala je drugim djevojčicama, a ove udarile u viku. „Bacaj ga preko krova! Ne valja takvo jaje nositi u kuću, jer će kokoši prestati nositi jaja!"

"Trebao si reći da ga metne pod pazuh", javlja se Jozo.

"Zašto?", pitaju drugi i smiju se.

"Tko takvo jaje grije pod pazuhom devet godina dana, izleći će iz njega vraga!"

Prasnula opet zadruga u smijeh. Onda Milan ustade i objavi svoj prijedlog prigušenim glasom:

"Dječaci! Djevojčice! Ovaj Pero nije zaslužio da danas s nama dođe u Veliko Selo! Čast našem domaćinu, ali nije zaslužio!"

"Da ga odvučemo u drugi vagon?" pitaju ovi.

"Ne, probudio bi se!"

"Nego što?!"

"Pokupimo sve stvari i preselimo se mi svi u vagon izbjeglica! Kad se probudi, što li će se gadno razočarati!"

Nije išlo odmah lako, no za nekoliko minuta druga se potpuno smjestila u vagon izbjeglica, i Pero je sam hrkao u svom vagonu.

Dotle je Ljuban u velikoj brizi. Boravi on u bolničkom vagonu kraj Drage. Ona leži, sva crvena u licu, u nekakvom nezdravom snu i stalno govori:

"Gori!! Vode sipajte! Još! Majko moja! Tužna sam ti i žalosna."

Uzalud ju je Ljuban budio i dozivao k svijesti. Zato otrča naprijed k stroju. Tamo u poštanskom vagonu nađe konduktera:

"Dobro večer!"

"Izvolite junače!", skoči uslužno kondukter.

"Pođite sa mnom u vagon bolesnoj Dragi i savjetujte šta da radimo."

Začas su obojica u vagonu. Stenje Draga i govori nerazumljive riječi.

"Ona je u velikoj vrućici! Trebaju joj hladni oblozi. Ali gdje su nam? Tu treba čitava plahta! Trebalo bi je omotati oko prsa." Tako savjetuje kondukter.

U tren oka Ljuban je smislio. Svukao je kaput i prsluk. Skine košulju.

"Evo obloga!" Uzme kondukter košulju i smoči je vani u ledeni snijeg. Ljuban podiže Dragu rukama, a kondukter je omota hladnim oblogom, a povrh toga toplim Draginim suhim rupcem.

Kad je Ljuban spustio Dragu na kanape, ona zadovoljno uzdahne, prestane bulazniti i počne jače disati.

"Kroz kratko vrijeme treba oblog promijeniti. Moramo čuvati jedno dijete!", toplo i očinski veli kondukter. Ljubana nešto stegne oko srca, i samo što mu suze ne poletješe na oči, jer se sjetio mame i taje njezinog, kako je u brizi očekuju.

"Ozebla u vagonu izbjeglica", veli kondukter. "A već je nahlađena i iz grada pošla."

Ljubana spopane muka. Počne sebi u duši predbacivati da ponešto krivice ima i na njemu. Skoči naglo i potrči kroz vagon u zadrugu. Kako li se začudio kad je našao samog Peru!

A kad stiže u drugi vagon, reče im prijekorno:

"Vi tu šalu zbijate, a tamo Draga bolesna da već ne zna za se!"

Htjedoše djevojčice odmah u drugi vagon da je vide. Zaustavio ih Ljuban:

"Kamo ćete?! I onako niste od koristi. Samo da vam je čudo gledati... Nego nešto pametnije! Potrebne su nam košulje Dragi za obloge!"

Djeca se u prvi čas zagledaše ne razumijevajući. Svoje košulje da dadu? A šta će reći kod kuće?

Ali sve to iščezne pred mišlju: Dragi je potrebno, da ozdravi. A kad im je Ljuban pokazao svoja gola prsa, začas se naslagala čitava hrpa košulja.

Sad odrediše nekoliko djevojčica koje će biti uz Dragu i mijenjati joj često obloge.

I jedva se malo smiriše, iznenada oštar zvižduk potrese svu djecu u vagonu. Bio je to novi i nepoznat zvižduk. Iz grada je dolazio nov stroj i vukao jedan vagon. Iz njega iskočilo najmanje deset radnika s lopatama. Odmah se primiše posla, ali se sporo odmicalo. Snijeg je bio suho zamrznut i rasipao se. Nije se dao odbacivati.

Ljuban se obukao toplo i izašao k radnicima.

Vani se nadvila gusta magla i povješala inje okolo naokolo.

"Za koje vrijeme bi se moglo svršiti?", pita on radnike.

"Za sat!", veli mu jedan preko srca. Već je umoran od prekomjernog rada.

"To je predugo, a u vagonu će umrijeti jedna mala djevojčica!", zabrinuto će Ljuban.

"E, derane, tu ti ja ne mogu pomoći. Radimo koliko nam snage dopuštaju. Trudimo se", reče radnik.

"Tu nema pomoći", pomisli Ljuban i potraži opet konduktera u poštanskom vagonu i ispriča mu da mu se čini kako oblozi Dragi ne pomažu. Ona opet bulazni! "Šta da

radimo? Tu samo liječnik može pomoći!", šeće uzrujano kondukter vagonom, a šeće isto tako Ljuban:

"Gospodine kondukteru! Kad bismo krenuli odavde, možete li vi voziti do Velikog Sela najvećom brzinom?"

"Vozit ćemo što je moguće bržom!", veli kondukter. "Reći ću strojovodi."

"O, to je dobro!", kliče sretan Ljuban. "A ja sad idem da obučem zadrugu pa ćemo rukama pomagati! Draga mora što prije liječniku!... Pssst! Ne zabranjujte nam ništa!... Do viđenja!"

Prolazi Ljuban kroz vagon u kome spava Pero. Ne budi ga. Zadruga ga dočeka vesela:

"Hoćemo li skoro biti otkopani?"

"Dječaci i djevojčice! Moramo opet pomoći rukama da se snijeg odgrće!", veli Ljuban i mjeri ih odlučnim pogledom.

Među djecom nastane mrmljanje i nezadovoljstvo.

"Pa zašto? Sad su došli radnici! Zar se nismo dosta naradili?"

"Ako Draga za jedan sat ne dođe našem liječniku, mogla bi umrijeti. Tu, u vagonu, bez svoje mame!" Uzdrhta je Ljubanu glas. Ne može dalje govoriti. Okrene se stijenj. Nasloni se i sakrije oči rukama. Više Ljuban i ne treba govoriti! Mali se zadrugari odluče u dvije smjene. Natpaše na se kapute da ih ne bi mogao ni raspoznati. Tako valjda izgledaju mali Eskimi tamo daleko na sjeveru zemaljske kugle.

Kad su došli do snježnog nanosa, vikne Ljuban:

"Juhaj!!! Samo naglo! Žestoko!! Zagrij se! Udri! Udri!"

Leti snijeg na sve strane, i za nekoliko minuta oslobodiše velik dio pruge, pa potrčaše natrag. Nije potrajalo dugo, evo druge smjene. Udariše i ovi. Neki i zaplakaše i pobjegoše natrag. Ali desetero ostaje u snijegu do iznemoglosti. Odbacuju snijeg živim lopatama, malim rukama. Onda pobjegoše u vagon.

Poslije nekog vremena fićuk stroja sprijeda. Fićuk odostrag. Pokušat će da vlak provedu kroz tanji i kraći snježni nanos.

Ozebli dačići griju se u vagonu i napregnuto oslušuju. Trgne prednji stroj, pa stane!

Gurne stražnji u vlak, pa stane. Viču željezničari, galame radnici. Fićuk prvog, fićuk drugog stroja. Drn! Drn! – Drn! Drn!

Pomiču se naprijed samo nekoliko centimetara. Jedva se i opaža.

Ulazi u vagon Ljuban sav blijed. Od velikog nestrpljenja i straha lomi prste.

"Što je, Ljubane?"

"Strah me je za Dragu! Sad opet nepomično miruje!"

"Meću li joj djevojčice obloge?"

"Nije više potrebno! Ona je hladna!..." muca Ljuban.

"Hladna?" Jeza prođe kroz zadrugu.

"Tà šta vi opet mislite!", ispravlja Ljuban.

"Ma ne znam ništa, ni ja ni kondukter. Samo da što prije stignemo kući!"

Fićuk stroja! Drugi se odziva. Vani još jača galama.

Prvi stroj potegnu jače. Drugi odostrag jače gurne!

Drrrrr! Drrrrr! Drn!

"Što je to?"

"Juhaj!!!"

"Pazi, ne stajemo!"

"Pazi!!!"

"Idemo!!!"

Drn, drn, drn, drn, drn, trtata, trtata, trtata, trtata!!

Vlak pregazi nasip. Prolazi pokraj radnika. Ovi kliknuše djeci na prozorima i skinuše šešire. Veselju u vagonu ne bijaše kraja! Grlila se djeca. Ljubila, igrala! Plesala! Valjala se po podu! Pjevala! Urlala! Ma pravi urnebes!

Ostavi ih Ljuban i potrči u bolnički vagon. Tamo sjedi kondukter uz Dragu i smiješi se. Draga isto tako. Gleda ona bistro i potpuno je pri svijesti. Veli tihim glasom:

"Ljubane, ja sam sada zadrugarka, zar ne?"

"Jesi! Kako da ne?!" muca Ljuban presretan, ali usta mu se skupljaju, a oči vlaže. On se okreće i bježi na vrata. Onda u hodniku slatko zajeca na čas. Tako mu je bilo već jednom kad mu je mali brat ozdravio poslije teške bolesti. Obilazi mali domaćin tužno i zamišljeno vagonima.

Vlak je jurio kroz maglu kao pobjesnio. Misli Ljuban:

A sada? Sada? Kad je Draga zdrava, kad se svi poslije svih pretrpjelih muka sretno vraćaju kući? Zar već? Ta zar ne bi bilo ljepše dugo, dugo putovati svijetom u tim dragim kućama na kotačima? U daleke nepoznate krajeve! Ali ovom brzinom vlak će uskoro stići u Veliko Selo. Ovi će vagoni ostati prazni i dalje putovati svijetom bez njih. A oni, sretni putnici, vratit će se u svoje kuće, bogatije ili siromašnije, razlikovat će se opet, bit će opet nesuglasica i svađa!

Zamišljen, Ljuban je ušao u zadružni vagon.

"Što je? Kako je Dragi sada?", graknuše djeca.

"Sasvim je dobro", veli Ljuban zamišljeno.

"Pa što si onda spustio nos! Evo nas kod kuće za kratko vrijeme!"

"Zato mi upravo i jest žao", veli Ljuban s teškim uzdahom.

"A zar nam ipak nije bilo lijepo ovdje u ovim malim kućicama što su tople i svijetle, a ne miruju, nego lete, lete? Bili smo jednaki, bili smo složni, čak su se i naši protivnici poslije pridružili!"

Bocnuo ih je Ljuban sve u srce, i na trenutak svi osjete žalost zbog rastanka, pa se snuždiše.

No upravo u taj čas dođe kondukter. Veli:

"Mila djeco, na noge! Evo nas za koju minutu u Velikom Selu! Kupite stvari! Ovdje su košulje iz bolničkog vagona."

Porukuje se kondukter sa svima, a s Ljubanom se nije mogao rastati. Suze mu kapahu na naočale. Dugo, dugo je tresao Ljubanu ruku, a onda ga naglo privukao k sebi i čvrsto ga zagrlio. Polovina djevojčica je zaplakala.

Prekine taj prizor Milan:

"A što će biti s Perom?"

"Pustimo ga neka spava do Velikog Sela!" Zamoliše konduktera da ga tamo probudi.

Tako su odlučili za drugari.

"Kako će Draga?"

"Ja ću se za nju pobrinuti!" veli kondukter. "Vlak neće otići prije nego što se svi u redu ne iskrcaju."

"A Dušan?"

"Isto tako. I o njemu ja vodim brigu."

I tako, dok su se spremali i opraštali, dojuri vlak na stanicu Velikog Sela. Stanica je puna ljudstva kao za prošenja. Cikte matere. Zovu očevi. Utrčaše u vagon k djeci. Tu unutra

nastane gužva. Svaki svoje dijete po-teže, grli, umata i nosi na rukama iz vagona. Svaki svoje ogleda, pipa da li je živo i zdravo. Trza ga između ostale djece. Svoje grabe, a za druge ne haju!

I gospođa učiteljica je ovdje. Djeca joj, zabrinutoj, kazuju sve.

Smještaju roditelji djecu pred stanicom u kola, u saonice, neke ljepše, neke ružnije. Neki pogureni očevi nose u naručju dijete kao dragocjen svežanj. Ržu ozebli konji, jer dugo čekaju. Zveckaju praporci na saonicama.

Najljepše saonice sa najvatrenijim konjima još stoje prazne. Trči Perin otac očajan duž vlaka i viče: "Pero! Dijete! Gdje si?!"

Zove ga kondukter u vagon. Pokazuje mu sina na podu kako slatko spava. Veli kondukter:

"Prilično vam je nevaljalo dijete! Nije htio s drugom djecom u slogu, u isti vagon. On je morao biti nešto po-sebno!"

Razljuti se otac. Počne ga tresti. Jedva se Pero pro-budio!

Kad se osvijestio, opazio je da je u vagonu s ocem.

"Gdje su drugi zadrugari?", pita Pero zabrinut.

"Pa ti si se odijelio od njih, oni su u drugom vagonu", veli otac i tresе ga.

"Tà nije moguće!" veli Pero. "Ja sam s njima zajedno putovao!"

"Vidim! Vidim! Tu te našoh samog!"

Zastidje se pred ocem Pero i nije mogao više ni rječce prozboriti, već spuštene glave izađe iz vagona ne razu-mijevajući ništa.

Kondukter probudi i Dušana. Dugo je malom pospancu trebalo dok mu se oči razbistriše. Bunio se što ga bude. Reče njegovoj materi kondukter:

"Evo vam lakšeg bolesnika! Ovaj je naj sretnije pro-šao. Spava cijelu noć bez brige!"

Ne razumije Dušan ništa! Samo zna da je gladan. Kakve su to brige trebale biti? Došlo se lijepo kući spa-vajući u toplom vagonu. Pa još k tome na kanapeu u drugom razredu!

Oko Drage se najviše uzvrtješe. Došao je njen otac. Kondukter ga uputi da je svu omota. Preko usta treba joj staviti topli rubac kako bi udisala topao uzdah. Otac uze kćer na lijevu ruku, a desnu pruži kondukteru.

"Hvala vam na brizi!", reče Dragin otac.

"Moram vam reći, prijatelju, da više imate zahva-liti malom Ljubanu. Taj se dječak za sve njih brinuo kao otac! Radi vaše kćeri je nagovorio sve da rukama odgrću snijeg, samo da ona stigne što prije kući. Složio on sve njih u zadrugu. U jednu zajednicu!... Recite vašem učitelju da mu preporučujem neka me, kad ozdravi, potraži. Mene, konduktera Lazića. Pripovijedat ću mu kakvo su mu čudo ostvarili đaci zadrugari. I još nešto! Da pripazi na toga malog Ljubana! To je čudo od djeteta. Stari bi se u njega mogli ugledati. Treba ga othra-niti. Čuda će stvarati još veća!"

Sluša seljak, a sluša i Draga na ruci. Onda se ona pobrinu:

"Tajo, a gdje je Ljuban?"

"Da!" trgne se otac. "Moramo i njega povesti. Perin je otac jedini s Jabukovca došao na saonicama, pa mo-ramo svi s njime. Ljubanov otac nije došao. Ne može. Čeka da mu se krava oteli."

Oprosti se ovo dvoje od konduktera.

Viče stanicom Dragin otac:

"Ljubane! Pero! Ljubane! Pero!"

Odazva se Perin otac. On već sjedi sa sinom na saonicama. No Ljubana nema.

Zabrinuo se seljak, jer je obećao Ljubanovu ocu da će ga dovesti kući na Jabukovac. Ostavi Dragu toplo zamotanu u saonicama i viče među kolima i saonicama:

"Ljubane! Dijete! Oj, Ljubane!!"

Pita djecu i njihove roditelje u drugim kolima, no oni ne znaju. Tko bi za koga znao u tom metežu?

"Pa gdje je Ljuban? Gdje je? Ne znate?" Eno ga u vlaku. Objesio zamišljen svoju torbu preko leđa i luta vagonima. Ne može se odijeliti od njih. Stroj sprijeda zvizne. Vlak krene.

"Zbogom, kuće! Zbogom, vagoni! Zbogom, zadrugo!!", vrište djeca sa stanice!

Strojovođa i svi drugi željezničari dovikuju djeci:

"Zbogom, djeco, sretno!"

Trgne se Ljuban u vlaku od sanjarenja. Otvori vrata. Još jedan pogled kroz dugi prazni zadružni vagon! Onda skoči u snijeg. Zabije se nosom u njega. Ali ništa! Mekan je. Ljuban se uspravi i gleda za osvijetljenim putujućim kućama. Nestaju u mraku.

"Ljubane!", čuje sa stanice prestrašen glas.

"Ohoj!" odazva se. Ispliva iz snijega i pođe na stanicu.

Dočeka ga Dragin otac. Ispituje ga gdje je zaostao, no mali je zamišljen i ništa ne odgovara. Na stanici su samo jedne saonice. Veli Perin otac:

"Hajdemo, ljudi! Oni svi već otiđoše!"

"Otiđoše svi? Svaki na svoju stranu?", upita tužnim glasom Ljuban. Uskoči lako u saonice pa onda opet upita:

"A tko se to sve u ovim saonicama vozi?"

"Pero, Draga i ti!", veli Dragin otac.

"Tako?", začudi se Ljuban. Sjedne na sjedalo uz Peru. Ogrli ga i prodrma. Onda zapita Dragu:

"Jesi li živa?"

"Živa i zdrava, domaćine!" mrmlja Draga ispod rupca. "Budi bez brige!" Ljuban klikne:

"Odlično! Tri đaka s Jabukovca prvi put zajedno!"

Saonice su jurile po snježnom drumu. Hladan uzduh silio je da se oči zaklope. U saonicama svi zašutješe. Ljubana je milo grijala čežnja da se zagrlj s majkom i da svom ozbiljnom ocu ispriča sve događaje. No osim toga, što su saonice bješnje jurile kroz crnu noć, Ljuban je sve jače vidio zatvorenim očima ovo: njemu kao da je povjereno najmanje deset vlakova. Svi su oni dugi s mnogo vagona. Stroj na golemim kotačima pušta paru, kao da će se od snage i radosti raspući. Ljudi bi govorili: "Sitnom djetetu dati tolike vlakove, pa to je strašna nepromišljenost!" Tu bi se pojavio kondukter Lazić. On bi stao pred Ljubana, pozdravio kao vojnik i rekao: "Stojim, domaćine, na raspoloženju." I još devet konduktera dolazi i oni se sporazumijevaju. Teretni vlakovi trebaju voziti hranu, odjeću i drvo iz plodnih u gladne krajeve da ona djeca što žive u kamenu jedu dobro kao i ona koja žive u žitorodnim ravninama. Osobni vlakovi trebaju voziti svu slabunjavu, blijedu i bolešljivu djecu na more i u gorske krajeve da promijene zrak i da ozdrave. I tako, da to ne bude kao danas, kad to mogu samo ona djeca čiji su roditelji bogati, pa imaju mnogo novaca. Ljuban će paziti da se sva djeca izredaju. Da nijedno ne ostane. Kako bi se moglo podnijeti da koje bude zaboravljeno i da gorko plače.

Strojevi bi zviždali. Kotači bi se strelovito okretali! Brzi vlakovi bi jurili kao pomamni kroz snijeg i žarko sunce! Ljuban bi prelazio iz jednog vlaka u drugi da vidi ide li sve u redu. Vlakovi bi se i susretali i strašnom brzinom jurili! Djeca bi pozdravljala iz vlakova

sretnim krikom i mahala bi rukama. Ljuban bi pazio naročito na vlak koji vozi konduktera Lazića. Oni bi se dospjeli pozdraviti i tek malo porazgovoriti. Kondukter bi rekao: "Domaćine, mudra glavo! Čestitam! Mudro je smišljeno! Moj vlak vozi tri stotine na more. Besplatni putnici. Ne bušim karte... Haj! Haj! To je veselo! Treba samo da ih pokrivam u vagonima da ne ozebu... Sad svi spa-vaju..."

Onda Ljuban osjeća kako ga je kondukter Lazić ogrlio. Miluje ga i nagovara: "Domaćine! Ti si premoren! Lezi i ti već jednom da spavaš..."

Kad su saonice stigle pred Ljubanovu kuću u Jabukovcu, Dragin otac je morao Ljubana unijeti na rukama u kuću, ravno u toplu postelju. Mati se strahovito pre-straši, no Dragin otac stavi prst na usta i ušutka je da ne jauče.

"Nije mu ništa, susjedo! Dečko vam je strašno pre-moren, pa zaspao u saonicama. Prodrmao sam ga, no ne koristi. Taj će spavati do sutra u podne."

BILJEŠKA O PISCU

Mato Lavrak je rođen u Velikom Grđevcu kraj Bjelovara 8. 3. 1899. godine, a umro u Zagrebu 13. 3. 1974. godine.

Učitelj po struci, Lovmak je najveća dio života proveo učiteljujući u provinciji i Zagrebu. Autor je brojnih proznih djela za djecu, a poznat je i prevođen i izvan naših granica.

Objavio je sljedeća djela: "Slatki potok", Zagreb 1930; "Djeca Velikog Sela" ("Vlak u snijegu"), Beograd 1933; "Družba Pere Kvržice", Zagreb 1933; "Divlji dječak", Zagreb 1934; "Neprijatelj broj I", Beograd 1938; "Doka Bedaković", Zagreb 1938; "Francek, dru-gi, hrabri", Zagreb 1938; "Micek, Mucek i dedek", Za-greb 1939; "Anka Brazilijanka", Zagreb 1939; "Sret-na zemlja", Novi Sad 1940; "Prijatelji", Beograd 1941; "Dijamant u trbuhu", Zagreb 1951; "Naši dječaci", Beograd 1954; "Dječak konzul", Sarajevo 1954; "Prozor do vrta", Sarajevo 1955; "Tri dana života", Za-greb 1957; "Devetorica hrabrih", Zagreb 1958; "Iskri-ca", Beograd 1959; "Dobra oluja", Beograd 1959; "Ze-leni otok", Zagreb 1961; "Putovanje od 35 koraka", Zagreb 1963; "Slamnati krovovi", Zagreb 1963; "Katićev dom", Sarajevo 1964; "Andrija Jug i svijet da-nas", Zagreb 1967. i "Gimnazijalac", Zagreb 1968.

Z. Turjačanin